

Galavics Géza 80. születésnapjára baráti köszöntéssel

A Tűztorony csúcán látható kétféjű sas ma is hirdeti, hogy Sopron egykor szabad királyi rangú városként a Habsburg-házi magyar királyok közvetlen fennhatósága alatt állt, s ekként fejlődött a Magyar Királyság egyik jelentős gazdasági és kulturális központjává. Sopron kora újkori történetének valóban egyik meghatározó tényezője és alakítója volt a városvezetés rendkívül pragmatikus, kompromisszum-kész érdekérvényesítési stratégiája az uralkodóval szemben, szoros összefüggésben azzal, hogy a város döntően német anyanyelvű polgárságát számos gazdasági, társadalmi és rokoni kapcsolat fűzte Bécshez. Sopron lojalitása az uralkodóhoz, illetve a Habsburg királyok fennhatósága a város fölött a kor számos reprezentációs műfajában is megnyilvánult, ceremóniákban és tárgyakban, a szakrális és a világi szférában egyaránt kifejezésre jutott.¹ A Habsburg reprezentáció soproni tárgyi emlékei azonban mára nagyrészt elpusztultak vagy feledésbe merültek: a régi városháza Lackner Kristóf polgármestersége idején készült feliratai és emblémái az 1676. évi tűzvészben megsemmisültek, majd 1893-ban az épületet is lebontották, hogy helyére új, nagyobb városháza épülhessen. A Habsburg jelvényekkel díszített városkapukat a 19. században lebontották,² a Tűztoronyra festett barokk falképek és feliratok az idők során lekoptak és mára nyomtalanul eltűntek.³ A régi városháza lebontásakor a tanácssteremben

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00267/19/2) támogatásával készült. Köszönöm Dominkovits Péternek és Nemes Andrásnak a soproni levéltári és múzeumi kutatásokhoz nyújtott segítségüket, valamint H. Németh Istvánnak a konzultációkat.

¹ Az udvari / hatalmi reprezentáció fogalma újabban kitágult, s már nemcsak azokat az emlékeket és jelenségeket értjük alatta, amelyeknek az uralkodó (illetve szűkebb – udvari – környezete) volt a megrendelője, hanem azokat is, amelyek az udvartól távolabb keletkeztek, de az uralkodó, illetve az uralkodói hatalom megjelenítése a „tárgyuk”. A reprezentáció fogalmának sokrétűségét jól érzékelteti Werner Paravicini definíciója: „A reprezentáció a távollévő vagy nem látható megjelenítése a társadalmi térben különféle médiumok segítségével (test, öltözék, nyelv, szöveg, címer, felirat, kép, portré, trón, levél, ajándék) vagy szimbolikus interakciók, illetve statikus vagy performatív kommunikáció (építészeti, térelrendezés, bevonulás, körmenet, ünnep és ünnepség) révén.” Ld.: *Werner Paravicini: Krieg der Zeichen? Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher und höfischer Repräsentation in Residenzstädten des Alten Reichs. Einführung und Zusammenfassung.* In: Jan Hirschbiegel/Werner Paravicini (Hg.), *In der Residenzstadt. Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher und höfischer Repräsentation.* Ostfildern, 2014, 11–34, itt: 15.

² A Hátsókaput 1821-ben, a Zöld-tornyot 1854-ben, az Előkaput pedig 1893-ban bontották le.

³ Néhány ausztriai városban, így például Vöcklabruck, Leoben és Enns óvárosában a rendszeres renoválásoknak köszönhetően máig fennmaradtak a várostornyokon a kétféjű sast, valamint a tartományi és város címereket ábrázoló falképek.

lévő Habsburg uralkodóportrék a Soproni Múzeumba kerültek, ahol egy ideig még láthatóak voltak a helytörténeti állandó kiállításon, ám 1950-ben raktárba kerültek, s az azóta eltelt 70 év alatt feledésbe merültek. A Habsburg portrék annak az 1948 utáni emlékezetpolitikai fordulatnak „estek áldozatul”, amely a „nemzeti függetlenségi küzdelmekkel” szembeállítva rendkívül negatívan értékelte az „elnyomó és kizsákmányoló Habsburgok” magyarországi uralkodását,⁴ s a *damnatio memoriae* jegyében igyekezett eltüntetni annak emlékeit a közterekről és középületekből. Mindennek következtében a kora újkori Habsburg uralkodók a történeti emlékezet perifériájára szorultak. Az újabb történeti kutatások egyik alapvető felismerése ugyanakkor, hogy a Habsburg Birodalomba betagozódott magyar rendi állam működését és történetét sokkal inkább a kompromisszumkényszerek és kiegyezésrendszerek határozták meg.⁵ Eszerint az önálló, a Habsburg Birodalomtól független Magyar Királyság megteremtése az oszmán impérium szorításában nem volt politikai realitás, sőt, a magyar rendi államnak fennmaradása érdekében alapvető szüksége volt a Habsburg Monarchia mint nagyhatalom támogatására. A Habsburg Birodalomba beágyazott Magyar Királyság emblemikus jelképeként szolgált a kora újkorban a kétféjű sas alakja, szív pajzsában a magyar címerrel; ez a jelvény számos középület homlokzatán megtalálható volt, így például a Lőrinc-kapu utcai egykori pozsonyi országház homlokzatán is.⁶

A fenti okok miatt az elmúlt évtizedek hazai művészettörténeti kutatásai kevés figyelmet fordítottak a kora újkori Habsburg reprezentáció emlékeire,⁷ a korszak megítélésében bekövetkezett fordulat azonban alkalmat és lehetőséget teremt a téma feldolgozására. Jelen tanulmány Sopron példáján mintegy esettanulmányként, történeti forrásokra támaszkodva igyekszik rekonstruálni és bemutatni, hogyan jelentek meg a Habsburg-házi magyar királyok alakjai a kora újkori nyilvánosságban, mindenekelőtt a városi térben, s milyen imázst propagáltak róluk a reprezentáció különböző műfajai.

⁴ Már Szekfű Gyula is „Magyarország koloniális helyzetéről” értekezett az I. Lipót-kori Habsburg abszolutizmus kapcsán (Magyar Történet IV., Budapest. 1928, 182), de különösen a marxista történetírás fogta fel a Magyar Királyság kora újkori történetét az „osztrák gyarmatosítókkal” szemben vívott nemzeti szabadságharcok sorozataként. Vö.: *Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért.* Budapest, 1943. A 18. századi Magyarország történetét bemutató újabb publikációk címadásában is érvényesül ez a szemlélet, ld. pl.: *Ifj. Baria János: A kétféjű sas árnyékában: az abszolutizmustól a felvilágosodásig, 1711–1780.* Budapest, 1984 [átdolgozott kiadása: *A kétféjű sas hatalmában: Magyarország története, 1711–1815.* Budapest, 1997]; *Katus László: A kétféjű sas karmában: Magyarország története, 1686–1825.* Budapest, 2015.

⁵ *Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest, 2010, 417.

⁶ Fotóját közli: *Štefan Holčík: Barok v Prešporuku v 18. storočí.* Ld.: www.bratislavskenoviny.sk/historia/36746-barok-v-presporuku (utolsó letöltés: 2020.07.24.).

⁷ A téma legátfogóbb összefoglalása: *Galavics Géza: A Habsburgok mint magyar királyok és a képzőművészeti reprezentáció.* In: *Császár és király. Történelmi utazás: Ausztria és Magyarország, 1526–1918.* Szerk. Fazekas István, Ujváry Gábor. Bécs, 2001, 9–18.

I. Sopron és a Habsburg uralkodók kapcsolata a kora újkorban

A 16. század végétől az evangélikus többségű soproni városi elit – a felekezeti ellentéteket félretéve – együttműködésre törekedett a Habsburg-házi katolikus királyokkal, s kompromisszumok révén igyekezett érvényesíteni a polgárok politikai és gazdasági érdekeit.⁸ A 17. század elején a magisztrátus főként a város legfőbb bevételi forrásának számító borkivitel ügyében,⁹ valamint a vallásszabadság érdekében igyekezett kiváltságokat kieszközölni a Habsburg királyoktól.¹⁰ Jól érzékelteti mindezt Faut Márk krónikájának 1611. évi bejegyzése:

„a tiszteletreméltó soproni tanács [...] úgy találta, hogy Mátyás királyhoz kellene utazni Prágába, és azt kérelmezni tőle, hogy a borszállítás útvonalát Ausztrián át kegyesen nyissa meg, és más tartományok küldöttéit is esdeklőn kérni kellene, hogy emeljenek szót értettünk [...] tudomásukra kell hozni, hogy mi, soproniak, néhány száz éve az osztrák uralkodóház hűséges szomszédai vagyunk, és legutóbb a Bocskai-lázadás idején Bécs városának erős védőmuve és sarkköve voltunk: erről nekünk sok osztrák főhercegtől, akik magyar királyok is voltak és ma is azok, hiteles bizonyág- és kiváltságlevelaik vannak [...] kérjük jóindulatot az ausztriai ház iránt tanúsított hűségünk fejében, így érhetünk el állandó és tartós eredményt.”¹¹

Ebből a pragmatikus érdekérvényesítési stratégiából eredően szolgált Sopron öt országgyűlésnek is helyszínül (1553, 1622, 1625, 1634/35, 1681), amelyek során egy király- és két királyné-koronázásra is sor került.¹² A soproni országgyűlések során a városvezetés jelentős privilégiumokat nyert az uralkodótól, elsősorban az Alsó-Ausztrián át Morvaországba és Sziléziába történő borkivitel ügyében és annak harmincadvám

⁸ Mindebben a város geopolitikai helyzete, azaz Bécs közelsége mellett az is szerepet játszott, hogy Sopron már a 15. század közepén egy ideig Habsburg fennhatóság alatt állt, miután Luxemburgi Erzsébet magyar királyné 1441-ben elzalogosította a várost III. Frigyesnek, s Mátyás király csak 1463-ban váltotta vissza a császártól, a Szent Koronával együtt.

⁹ Így például 1721-ben 20.631 ft, 1723-ban 8379 ft, 1724-ben pedig 12.310 ft bevétele származott a városnak borkivételéből. Ld.: Magyar Nemzeti Levéltár Soproni Levéltára [a továbbiakban: MNL SL], IV. 1009. Sopron város Kamarási Hivatalának iratai, számadáskönyvek [a továbbiakban: városi számadáskönyv], 1721, p. 60., 1723, p. 107., 1724, p. 121.

¹⁰ Az 1606. évi bécsi béke a szabad királyi városoknak biztosította a vallásszabadságot, azaz a protestáns vallásgyakorlatot, azzal a feltétellel, hogy az nem jár „a katolikus vallás sérelmével”. 1613-ban a soproni városvezető elitnek Lackner Kristóf vezetésével, Náprágyi Demeter győri püspök ellenében sikerült kieszközölnie II. Mátyásnál, hogy a korábban a katolikusokkal közösen használt Szent Mihály-templom kizárólag az evangélikus gyülekezeté legyen, így az – a Szent György-templommal együtt – egészen 1674-ig az evangélikusok birtokában maradt. Ld.: *Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története.* I. kötet. Sopron 1917, 238.

¹¹ *Kovács József László: Faut Márk és Klein Menyhért krónikája, 1526–1616.* Sopron 1995, 147–148.

¹² *Pálffy Géza: A Szent Korona Sopronban.* Sopron – Budapest 2014; *Egy új együttműködés kezdete: Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés.* Szerk. Dominkovits Péter – Katona Csaba. (Annales Archivi Soproniensis 1.) Sopron-Budapest 2014; *Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés.* (Annales Archivi Soproniensis 2.) Sopron-Budapest 2020 (megjelenés alatt)

mentességét illetően,¹³ valamint a vallásszabadság érdekében. A borkiviteli privilégium megerősítéséről Payr György krónikája is megemlékezik az 1622. évi diéta kapcsán: „*ist auch wnser Stat won ir Maiestett auff disem Lantag aine grose Gnat wnt Feiheit widerfahren, wnt geben worden wegen der Weinausfuhr, darfir wir billich Gott wnt dem frumen Khaiser zu dankhen haben.*”¹⁴

Az uralkodó több alkalommal rangemeléssel honorálta a soproni polgármestereknek az országgyűlések lebonyolításában szerzett érdemeit. Az 1622. évi diéta végén II. Ferdinánd palotagrófi címet adományozott Lackner Kristófnak (1571–1631),¹⁵ 1625. december 12-én pedig asztalnokká (*Truchsess*) nevezte ki a polgármesteri tisztségben Lacknert követő Artner Farkast (Wolfgang).¹⁶ 1682. január 19-én Artner Vilmos belső tanácsos és testvére, Lipót – akinek házában 1681-ben a felsőtábla ülésezett – ugyancsak udvarnokki kinevezést kapott I. Lipóttól.¹⁷ 1685-ben az uralkodó bárói rangra emelte Natl Lipótot (1630–1692), aki 1667 és 1681 között volt a város polgármestere, s az 1681. évi országgyűlés idején átengedte saját házát a császári familia számára. Nemeslevelén I. Lipót arcképe is helyet kapott.¹⁸ Natl 1692-ben katolizált is,¹⁹ s végrendeletében a soproni jezsuitákra hagyta harkai földbirtokát.²⁰

¹³ A soproni polgárok 1527-ben I. Ferdinándtól nyertek privilégiumot évi 200 dreiling (azaz 480 akó, kb. 25.440 liter) bor kivitelére Alsó-Ausztrián át Morvaországba és Sziléziába. Ld.: *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I. rész, 7. kötet. Sopron 1929, 236–238. Ezt a kiváltságot II. Ferdinánd a soproni országgyűlés végén, 1622. aug. 4-én, majd a következő soproni országgyűlés után, 1626. jan. 26-án is megerősítette. Az Udvari Kamara 1625. dec. 6-i előterjesztésére, Sopron város kérelmére II. Ferdinánd 50 dreiling bor vámmentes kivitelét is engedélyezte. (ld. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Becsseg/> – utolsó letöltés: 2020.07.24.) I. Lipót 1681-ben kiadott III. dekrétumának 45. cikkelyében immár nemcsak a soproniaknak, hanem a többi városnak is engedélyezte, hogy boraikat az osztrák tartományokba kivigyék. Vö. 1681. évi XLV. törvénycikk.

Maga a bécsi udvar is rendszeresen vásárolt bort Sopronból, 1600 körül évente mintegy 300 akónyit (15.900 litert). Ld. *N. Kiss István*: A bécsi udvar borvásárlásai Magyarországon (XVI–XVII. század). A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1973-1974, 173–184, itt: 174. Sopron királyi privilégiumként borkimérési joggal is rendelkezett. Ld.: *Póda Endre*: A soproni bor: történelmi értekezés. Sopron 1894, 5. Az 1715. évi 36. törvénycikk a városnak a kuruc mozgalmak alatt tanúsított hűségére tekintettel Sopron számára engedélyezte azt is, hogy megtiltsa a területén kívül termelt bor eladását.

¹⁴ Payr György és Payr Mihály krónikája (1584–1700) (Soproni Krónikák II.) Soproni Szemle 6. (1942), 2. sz. melléklet, 17. Ld. még: Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. Közreadja *Dominkovitsné Szakács Anita*. Sopron 2016, 131.

¹⁵ A palotagrófi oklevél másolata: OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 2740, 7–10.

¹⁶ MNL OL, Libri regii (A 57), 7. kötet, Nr. 339.

¹⁷ Uo. 17. kötet, Nr. 64.

¹⁸ Uo. 18. kötet, Nr. 172. A nemeslevelet ld.: Kincseink: Tárgyak Sopron 725 éves történetéből. Szerk. *Askercz Éva, Tóth Imre*. Sopron, 2002, Nr. 24.; *Pálffy Géza*: A Szent Korona Sopronban. Sopron – Budapest, 2014, 73.

¹⁹ *Horváth József – Dominkovits Péter*: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Sopron, 2001, LXXXV.

²⁰ *Rupp Jakob*: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre, 1. Az Esztergomi egyház-tartomány. Pest 1870, 510.

Az 1670-es évektől változás állt be a város és az uralkodó viszonyában. A bécsi udvar magyarországi várospolitikájában ekkortól jutott érvényre az az elv, amely a szabad királyi városokat az uralkodó birtokainak, azaz királyi javadalomnak tekintette,²¹ így a városi gazdálkodás és az adófizetés hatékonyabbá tétele érdekében a Magyar Udvari kamara egyre szorosabb felügyelet alá vonta a városok működését.²² Ezzel párhuzamosan jutott érvényre az a szemlélet, amely a városi tisztviselőket állami hivatalnokoknak tekintette, így az uralkodó a tisztújítások felügyeletére kamarai (királyi) biztosokat rendelt ki.²³ A magisztrátus tagjainak esküt kellett tenniük a király fennhatóságát megtestesítő biztosok előtt, amelyben hűséget fogadtak az uralkodónak.²⁴ A biztosok igyekeztek érvényre juttatni az udvar rekatolizációs törekvéseit is, s törekedtek arra, hogy katolikus többségű városvezetést juttassanak hatalomra a szabad királyi városokban, amelyek nagy része a 18. század elejéig még evangélikus többségű maradt. Az udvar bizonyára azért is kívánt katolikus tisztviselőket hatalomra juttatni, mert bennük megbízhatóbb szövetségeseket látott, mint az evangélikus tanácsnokokban. Polgármesterré és városbíróvá csak a kamarai biztos által jelölt személyt lehetett választani. Kollonich Lipót kamaraelnök nyomására 1673-ban Sopronban – 1565 óta először – katolikus városbíróvá választottak Preiner Mátyás személyében, s a belső tanácsba is fele részben katolikusok kerültek.²⁵ 1676-tól hat éven át a polgármesteri és városbírói tisztséget is katolikusok töltötték be,²⁶ majd a következő évtizedekben paritásos alapon választottak polgármestert és városbírókat a katolikusok és az evangélikusok közül. A katolikus tisztviselők részéről ez az (elvárt) lojalitás az uralkodó iránt számos módon kifejezésre jutott, így a Habsburg reprezentáció

²¹ Ez a szemlélet az 1680. évi soproni tanácsülési jegyzőkönyvben is megjelenik: az 1676. évi tűzvész kárainak helyreállítása kapcsán a protokollum így fogalmaz: „Diese Stadt als Ihrro Majestät peculium von aller Gefahr und Shjaden auf eifrigste zu verfahren...” Ld. Sopron sz. kir. város monographiája: forrásanyag: régi községi jegyzőkönyvek, 1446–1507, 1523–1777. Szerk. Póda Endre. Sopron 1894, 144.

²² H. Németh István: Várospolitika új utakon: az abszolutista jellegű várospolitika jellemzői a Magyar Királyságban a 17–18. század fordulóján. In: Urbs - Magyar várostörténeti évkönyv, 7. Budapest, 2012, 283–308.; Úó: A rekatolizáció államigazgatási háttere a magyarországi szabad királyi városokban. In: Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században. Szerk. Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Pécs, 2018, 241–260.

²³ H. Németh István: Állam és városok: a szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670–1733. Századok 152 (2018). 771–808, itt: 783.

²⁴ Így például 1673. április 24-én, Szent György napján a pozsonyi városbíróvá választott Pakay Benedek, aki római katolikus, s korábban kamarai tisztviselő volt, a Szent Márton-templom főoltára előtt tette le esküjét, amelyben arra tett fogadalmat, hogy hivatali működését Isten, Szűz Mária és a szentek nagyobb dicsőségének, valamint a katolikus hit, az uralkodó és a Szent Korona védelmének szenteli. Ld. Pozsony, Archiv mesta Bratislavy, Sitzungsprotokolle des Stadtrats, 1672–1674 (2a12), fol. 92v. Sopronban a polgármester és a bíró kezdetben a Szent György-templomban, majd 1674-től a városi plébániatemplomként működő Szent Mihály-templomban tette le az esküt, katolikus himnuszok kíséretében. Vö. Póda i.m. (21. jegyz.) 429.

²⁵ Felhő Ibolya: A szabad királyi városok és a magyar kamara a XVII. században. Levéltári Közlemények 24. (1946), 209–267, itt: 260.; Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 230.

²⁶ 1676-ban Pásztor Zsigmond és Preiner Mátyás, 1678-ban Tallián Péter harmincados és Preiner Mátyás, 1680-ban és 1681-ben Preiner Mátyás és Bartók János volt a polgármester, illetve városbíró.

17. század végi soproni emlékei mögött számos esetben épp a katolikus polgármesterek kezdeményező szerepe sejthető.

Sopron és a Habsburg uralkodók kapcsolatában a Rákóczi-felkelés hozott újabb fordulatot.²⁷ Ennek során a kuruc csapatok Bottyán János tábornok vezetésével 1705 karácsonytól heteken át ostromolták a várost, amely a folyamatos ágyúzás következtében súlyos károkat szenvedett. Sopron csak 1706. március 6-án, a Pálffy János lovassági tábornok által vezetett császári felmentő sereg beavatkozásának köszönhetően szabadult fel a blokád alól. A város védelmének megszervezésében és irányításában döntő szerepet játszott Dobner Ferdinánd (1659–1730) polgármester, akit I. Lipót 1704 januárjában aranyláncon függő kegyéremmel tüntetett ki azért, mert némi védelmi pénz megfizetésével megelőzte, hogy Ocskay László kuruc csapatai elfoglalják Sopront.²⁸ 1705 januárjában személyesen ment Bécsbe, hogy az uralkodót hűségéről biztosítva katonai segítséget kérjen a kurucok elleni védekezéshez.²⁹ A polgármester és a soproni polgárok helyállását 1706-ban oklevélben I. József is elismerte, Dobnert pedig egy újabb aranyláncon függő kegyéremmel tüntette ki.³⁰

Lacknerhez hasonlóan Dobner esetében is jól megfér egymás mellett a királyhűség és a hithűség: erről tanúskodik, hogy Sopron követeként részt vett az 1712. évi pozsonyi országgyűlésen, ahonnan augusztus 26-án VI. (III.) Károly ezüst koronázási emlékérmével tért haza, amelyeket szétosztott a tanácsstagok között.³¹ Ugyanakkor az országgyűlésen az evangélikusok konventjének, azaz „frakciójának” tagjaként küzdött a protestánsok szabad vallásgyakorlatáért, s tiltakozott az országgyűlési követek számára előírt tervezett esküszöveg ellen, mivel az a Szeplőtelen Szűz Máriát is említette.³² Sopron városa 1712-ben ugyanakkor 488 forinttal járult hozzá az országgyűlés által az uralkodó számára megszavazott 15.000 forintnyi koronázási ajándékhoz.³³

²⁷ *Bagi Zoltán*: Sopron kuruc ostromai 1704–1706. Soproni Szemle 63. (2009), 286–305; *Fényes Ákos*: Hogyan és miért állt ellen Sopron 1705/6 telén a kuruc ostromnak? Uo. 306–325.

²⁸ Uo. 288.

²⁹ Csányi János: Az 1704. év eseményei. In: *Kovács József László*: A céltáblákat szőlő díszítse! Szőlő- és lövészünnepek Magyarországon a 16–19. században. Budapest, 2009, 68.

³⁰ *Bél Mátyás*: Sopron vármegye leírása III. Szerk. Kincses Katalin Mária. Sopron, 2006, 153. A két aranyláncot (*die Zwey kostbaren goldenen Gnaden Ketten*) Dobner Ferdinánd 1729. június 9-én kelt végrendelete is említi. Ld.: Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatásához: végrendeletek. Szerk. *Dominkovits Péter, D. Szakács Anita*. Sopron 2018, 185. Az egyik arany láncot 1732-ben a polgármester unokája, Dobner Richárd elzálogosította, így az Kittel György orvos tulajdonába került. Ld.: Magyar-zsidó oklevéltár, XIII. Szerk. Scheiber Sándor. Budapest 1970, Nr. 479.

³¹ 1712. évi városi számadáskönyv, 93. Nr. 27.: (26 Aug.) Herrn Burgermeister Herrn Ferdinand Dobner von Preßburg über brachten silberne Denck Pfenning der glorwürdigsten Crönung unseres allergnädigsten Königs Carolus – 116 f.

³² *Forgó András*: Az egyházi rend a szatmári megegyezés utáni országos politikában. In: Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével. Szerk. Forgó András. Pannonhalma – Veszprém, 2013, 7–63, itt: 36.

³³ 1712. évi városi számadáskönyv, p. 98., Nr. 54. A 15.000 ft megszavazásáról ld.: *Thury Etele*: Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi pozsonyi országgyűlésről. Történelmi Tár, Ú.f. 5. (1904) 12.

1741-ben, Mária Terézia trónra lépését követően is felmerült, hogy a város pozsonyi köveivel koronázási emlékérmeket vásároltat a tanácsstagok számára, ám úgy tűnik, erre végül pénzügyi nehézségek miatt nem került sor.³⁴ Sopron ugyanakkor díszlövésekkel, 16 ágyú háromszori elsütésével üdvözölte az új uralkodót, s a tanácsstagokat és a papságot díszvacsorára is vendégül látta.³⁵

II. A soproni városvezető elit és a Habsburg reprezentáció

A 17–18. század során a város vezetése számos alkalommal a képzőművészeti reprezentáció eszközeivel is kifejezte a Habsburg uralkodók iránti lojalitását. Ezek közül az egyik leglátványosabb az 1622. évi címerbővítés volt, melynek révén a Habsburgok címerállata, a kétféjű sas is bekerült a város címerébe. Az első soproni koronázásra az 1622. évi országgyűlés során, július 26-án került sor, amikor II. Ferdinánd feleségét, Gonzaga Eleonóra császárnét magyar királynévá koronázták. A város lojalitásának elismeréseként az uralkodó egy héttel később, augusztus 4-én címerbővítő oklevelet adományozott Sopronnak, amelynek révén a városi címer sisakdísszel bővült, rajta a kétféjű sas alakjával, a sas mellén Ferdinánd és Eleonóra monogramjával. Az újabb kutatások Lackner Kristóf polgármester kezdeményező szerepét feltételezik a város királyhűségét hangsúlyozó címerbővítés kapcsán, indítékát pedig abban látják, hogy Sopron az előző év májusában tért vissza II. Ferdinánd uralma alá, miután korábban másfél esztendőn át Bethlen Gábor fejedelem szövetségese volt, így a polgármester ezzel az eszközzel is a város (újbóli) királyhűségét igyekezett hangsúlyozni.³⁶

A soproni városi elit tagjai közül talán Lackner volt a leginkább aulikus, akinek karrierjében – Tóth Gergely találó megfogalmazása szerint – a hithűség és a királyhűség jól megfér egymás mellett.³⁷ Pethe Márton győri püspök közbenjárására Lackner már 1600-ban nemesi címet nyert II. Rudolftól, s különösen jó kapcsolatban állt II. Ferdinánddal, aki 1622. január 15-én királyi udvarnokká (*aulae regiae familiaris*) nevezte ki a polgármestert.³⁸ Az 1625. évi országgyűlés végén Lackner ünnepi beszéddel búcsúztatta a Sopronból távozó uralkodót, amelyben hosszan magasztalta, s köszönetet mondott neki az I. Ferdinánd által adott privilégium megerősítéséért, amellyel a soproni bort vámmentesen szállíthatták Pozsonyon át Alsó-Ausztriába.³⁹ Lackner holtig tartó királyhűségét jelzi, hogy végrendeletében a császárra egy ezüst kézmosó kannát és tálat, III. Ferdinándra

³⁴ Csatkai Endre: A koronázási emlékérmek körül. Numizmatikai Közlöny, 64–65. (1965–1966), 82–85.

³⁵ Uo. 83.

³⁶ Tóth Gergely: Az 1622. évi soproni címerbővítés. Előzmények, utóélet, szövegközlés és fordítás. In: Egy új együttműködés kezdete i.m. 293–311, itt:301.

³⁷ Tóth Gergely: Evangélikusként a király hűségén: A felekezeti identitás szerepe Lackner Kristóf soproni polgármester életművében. Soproni Szemle 72. (2018), 240–247.

³⁸ Tóth Gergely: Az 1622. évi soproni címerbővítés. i.m. (36. jegyz.) 296.

³⁹ Kovács József László: Lackner Kristóf és kora (1571–1631). Sopron, 2004, 144.

pedig egy aranyozott hólyagos kettős serleget hagyott.⁴⁰ Egy későbbi forrás szerint amikor Lackner halála után a császár megkapta az ajándékot, így szólott: „*Ei, Ei, so ist unser lieber, alter Lackner auch gestorben, es ist uns leyd*”.⁴¹ Minden bizonnyal II. Ferdinánd 1622. vagy 1625. évi soproni látogatása kapcsán ajándékozta a magisztrátus az uralkodónak Mátyás király halotti pajzsát, amely a 16. században a soproni városháza tanácsstermének berendezéséhez tarozott.⁴² A pajzs Mátyás fehérvári temetését követően annak mementőjaként kerülhetett a Soproni városházára, hogy az 1441-ben III. Frigyesnek elzalogosított várost 1463-ban Mátyás király váltotta vissza, a Szent Koronával együtt. A pajzs így egyszerre volt jelképe a város „Habsburg múltjának” és a Magyar Királyság iránti lojalitásának, amelyek az ország 1526 utáni történelmében egybeforrak. Az 1490-ben Bécsben elhunyt Mátyás király pajzsa – rajta a magyar, a dalmát és a cseh címerrel – így az 1620-as években elsőrangú diplomáciai ajándékként szolgálhatott II. Ferdinánd számára, mivel a tárgy egyszerre jelképezte Mátyás király és a Habsburgok birodalmának kontinuitását, valamint Sopron lojalitását az uralkodó iránt.

Az 1670-es évektől a bécsi udvar központosított várospolitikája következtében a Habsburg dinasztia reprezentációja megerősödött Sopronban, s a korábbiaknál hangsúlyosabban jutott kifejezésre az uralkodó „földesúri” fennhatósága a szabad királyi város fölött. A soproni tanács is számos módon kifejezésre juttatta királyhűségét, így például az 1675. évi tanácsülési jegyzőkönyvbe egy I. Lipótot dicsőítő bevezetőt jegyeztek be, amelyet egy kronosztichonos felirat zár: **SVB LAVREATA LEOPOLDI MAIESTATE AVREA SIT IN ORBE VNITAS [1675]** (Lipót koszorús fensége alatt legyen aranylő egység a világban).⁴³ A magisztrátus rendszerint lakomával ünnepelte a trónörökös megszületését, mint például 1678. július 31-én, amikor a városházán tartott díszvacsorán pohárköszöntőt mondtak a csecsemő József főherceg egészségére,⁴⁴ vagy 1741-ben, amikor hasonló módon ünnepelték II. József megszületését a Lackner-házban.⁴⁵ 1681. június 9-én, amikor a Sopronban tartózkodó I. Lipót lakomával ünnepelte születésnapját, a város „hódolata jeléül” három hordó bort ajándékozott az uralkodónak.⁴⁶ Preiner Mátyás, aki

⁴⁰ Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. Sopron, 2007, 62. Lackner maga is több ezüst díszedényt kapott ajándékba a császártól. Ld. uo. 62.

⁴¹ Kovács József László: A Lackner Kristóf felett tartott gyászbeszéd és temetésének számadása. Soproni Szemle 19. (1965), 167–170.

⁴² Kopcsányi Márton: A boldog Szűz Mária élete. Bécs 1631, 415. A pajzs feltehetően azonos azzal, amelyik 1805-ben a napóleoni hadjárat során a bécsi császári fegyvertárból Párizsba került, s ma a Musée de l'Armée gyűjteményében található. Ld.: Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában, I. Adattár. Budapest, 1966, 458. (Ugyanitt idézi Kopcsányit is, ám az adatot nem kapcsolja össze a párizsi pajzsral, holott a feliratok egyezése alapján az azonosság valószínű.); Zolnay László: Mátyás király temetési pajzsa. Budapest, 16. (1978), 44.

⁴³ Póda i.m. (21. jegyz.) 135.

⁴⁴ Paur Iván: Csányi János magyar krónikája. In: Magyar Történelmi Tár, 5. kötet, Pest 1858, 39.

⁴⁵ Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században. Budapest, 1984, 334. Az 1741. évi városi számadáskönyvben 175 ft kiadást könyveltek el az ünnepségre.

⁴⁶ ZP 3, p. 334.

1686–1688 között Sopron polgármestere volt, s a város követeként részt vett I. József pozsonyi koronázásán, Pozsonyból hazatérve az 1688. február 9-i tanácsülésen koronázási emlékérmeket és zsetonokat osztott szét a tanácsstagok között.⁴⁷ A tanács tagjai egy birodalmi tallér értékű (26 g-os ezüst) koronázási emlékérmeket, a *Vormundok*, azaz a község szószólói pedig kisebb koronázási zsetonokat kaptak, amelyeket a polgármester a város költségén szerzett be.⁴⁸ (1. kép) Az emlékérem feliratai és ábrázolásai – a babérkoszorús, tunikás profilképmás, valamint a magyar és cseh királyi címerek által közrefogott kétféjű sasos császári címer – nemcsak az ifjú I. József magyar királyi címét, hanem majdani német-római császári rangját is hangsúlyozták, így azt az üzenetet közvetítették a soproni magisztrátus tagjai felé, hogy a szabad királyi városuk nemcsak a Magyar Királyságnak, hanem a Habsburg Birodalomnak is része.

Lackner több hivatali utóda is kitűnik feltétlen királyhűségével. Közülük talán a leginkább figyelemre méltó Dobner Ferdinánd (1659–1730), akit 1700–1722 között nyolc alkalommal választottak polgármesterré. Dobner a soproni evangélikus konvent ösztöndíjával a jénai egyetemen tanult jogot és bölcséletet, s hazatérése után Lacknerhez hasonlóan széles körű irodalmi és közéleti tevékenységet folytatott. Elsőként 1698-ban választották városbíróvá, s politikai hitvallásának megfogalmazására a soproni lövészegylet ez év szeptemberében tartott versenye is alkalmat adott. Itt elmondott, s még abban az évben nyomtatásban is megjelentetett beszédében követendő példaként méltatja „az osztrák királyi és hercegi ház hűséges szolgáját, doktor Lackner Kristóf urat”, különösen amikor „a városkapun található arany betűkre – A.E.I.O.U. – a legalázatosabb tisztelettel pillantunk, s arra kötelezzük magunkat, együtt és külön-külön, hogy színét nem változtató lelki állhatatossággal vérünkkel pecsételjük meg ez öt betű latin és német magyarázatát: **AUSTRIA ERIT IN ORBE ULTIMA!** [Ausztria örök időkre fennmarad!] **Aller Ehren Ist Oesterreich Voll!**”⁴⁹ A szónoklat a város címerét elemezve is magasztalja a Habsburg

⁴⁷ MNL SL, IV. 1003.a: 1688. évi tanácsülési jegyzőkönyv, p. 48.: Hat [...] Matthias Preiner [...] Burgermaister [...] einen ehrsamem Rath und denen Herren Vormindern Lober-Gemein Neo Ungariae Regis Josephi Primi Krönungs-Pfeninge in Werth eines Reichs-Thallers, dannen übrigen, einer Ehrsamem Gemein Mitglidern aber von grösse eines Sechshers, aus Midtlen diser Statt verschaffet, zum Andencken [...] austheillen lassen. A korábbi irodalom a forrást némileg félelmeztelve arról írt, hogy a koronázási érmeket a polgármester verette. Vö.: Bán i.m. 253.

⁴⁸ A jegyzőkönyv rajzot is közöl az emlékérméről, illetve zsetonról, így azok az alábbi változatokkal azonosíthatók: *Pálffy Géza – Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba: Coronatio Hungarica in nummis: A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916)*. Budapest 2016, Nr. 103. és 112. A rajzokat közli: *Csatkai Endre: A koronázási emlékérmek körül*. Numizmatikai Közöny, 64–65. (1965–1966), 82–85.

⁴⁹ *Ferdinand Dobner: Der Königlichen Frey-Stadt Oedenburg in Nieder-Ungarn Frey- und Trauben-Schiessen...* Regensburg 1698. Hasonmás kiadását és fordítását ld.: *Kovács József László: A céltáblákat szülő díszítes!* szőlő- és lövészünnepek Magyarországon a 16–19. században. Budapest, 2009, 11–41, itt: 17. Itt kell megemlítenünk Dobner egy másik művét, melyet *Dis ist der Scepter den Rudolph hat geführet* [h.n., é.n.] címmel adott ki. (A nyomtatványból a MNL SL őriz egy példányt: T8/356). A mű a Habsburg dinasztia alapítója, I. Rudolf német király vallásosságát magasztalja, címlapján a keresztre feszített Krisztust, mint Rudolf „kormánypalcáját” ábrázoló rézmetszet látható. A cím arra a történetre utal, mely szerint 1273-ban, királyi koronázásakor a jogar hiányát kifizogásoló uraknak I. Rudolf a feszületet magasra emelve

1. kép. I. József koronázási emlékérmének és koronázási zsetonjának rajza Sopron város 1688. évi tanácsülési jegyzőkönyvében

háza, amely a nyomtatványban emblémaként kialakított jelképes lőtáblaként, szőlővesszővel és feliratokkal övezve jelenik meg. (2. kép) A címer körüli feliratok a város címer sisakdíszeként megjelenő kétféjú császári sas oltalmazó szerepét hangsúlyozzák,⁵⁰ míg a címert övező, fürtökkel teli szőlővessző a város gazdasági bázisát képező bortermelésre utalnak. Az embléma jelentését a kronosztichonos köriratként megjelenő *subscriptio* foglalja össze: PAX NOSTRIS FAUEAT PORTIS ET MOENIA SIGNET DVLCIOR EST UVIS PAX BONA SOPRONIIS [1698] (Kedvezzen kapuinknak a béke és mutassa a városfalakon, hogy a szőlőfürtöknél édesebb a jó béke a soproniaknak). Az embléma üzenete tehát az,

kijelentette: „Hier ist mein Scepter, durch welchen wir alle erlöset worden!“ Vö. *Donatus von Passau*: Rosetum Dolorosum Centifoliatum. Passau, 1694, 616.

⁵⁰ *Aquilaе secūra sub alis* (Biztonságban a sas szárnyai alatt); *Unter dieser Flügel Schutz biet ich allen Feinden Trutz* (Ezen szárnyak oltalma alatt nyújtok védelmet minden ellenségtől)

2. kép. Dobner Ferdinánd: Embléma Sopron címerével. Rézmetszet. Megjelent: Ferdinand Dobner: Der Königlichen Frey-Stadt Oedenburg in Nieder-Ungarn Frey- und Trauben-Schiessen ... Regensburg 1698 – a Soproni Levéltárban őrzött példány nyomán (T4/788)

hogy a szőlőművelés és a Habsburg ház oltalma együtt biztosítják a város prosperitását. A városcímer sisakdíszeként megjelenő kétféjű sas itt I. Lipót jelképeként szerepel, mel- lén a császár nevének kezdőbetűjével (L. I.). Dobner magyarázata szerint a városcímeren a két szélső torony felett látható csillagok Lipót két fiát, „a legkegyelmesebb császár-fia- kat”, József és Károly főherceget jelképezik, ezáltal „a sas és a két csillag óvja és uralja a három tornyot és a nyitott kaput, melyet a címeren látunk”.⁵¹ Az embléma tehát látványos megnyilvánulása volt Dobner Habsburg-pártiságának, amely különösen néhány évvel később, polgármesterségének első éveiben vált a város hasznára: Sopron 1706 márciusában csak a császári felmentő seregnek köszönhetően szabadult fel a kuruc csapatok blokádja alól. Dobner 1730-ban készült sírkövének felirata is első helyen emlékezik meg a polgár- mester császárhűségéről: *Des Kaysers treuer Knecht, der Bürger guter Freund, Des weisen Rathes Ehr und seines Stammes Zierde*.⁵²

⁵¹ Kovács József László: A céltáblákat szőlő díszítse i.m. 15. A Habsburg ház dicsőségét hirdeti Elias Christoph Heiss 1693-ban készült mezzotintója is, amely haditrófeákkal övezve, együtt ábrázolja Lipót császár, I. József és Károly főherceg mellképét (Bécs, ÖNB, Porträtsammlung, 00046950). 1698-ban a pozsonyi jezsuita rendház lépcsőházába is készült egy I. Lipótot a török felett győzedelmeskedő császárként dicsőítő felirat, illetve falkép. Ld.: Bécs, ÖNB, Litterae Annuae 1698 (Cod. 12094), f. 56–57.

⁵² Kovács József László: A céltáblákat szőlő díszítse i.m. 245.

III. A Habsburg reprezentáció emlékei a soproni városkapukon, a városházán és a templomokban

Sopron Habsburg-hűsége a 17–18. század folyamán a városcímer és az irodalmi művek mellett az egyházi és világi ceremóniákban, valamint városkapuk és a városháza kialakításában – felirataiban, címereiben és berendezésében – is megmutatkozott.

III.1. Városkapuk

A hármassallal és szárazárokmal körülvett, ellipszis alakú városmagnak a késő középkorban két bejárata volt: az északi oldalon az Előkapu a Tűztoronnyal, a délkeleti oldalon pedig az ún. Hátsókapu. 1710-ben egy harmadik, (gyalog)kapu is épült a belváros délnyugati sarkán, a mai Templom utca és Liszt Ferenc utca csatlakozásánál, az 1617-ben épült Zöld-torony mellett.⁵³

A városkapuk kitüntetett szerepet játszottak az *adventus* ceremóniája, vagyis az uralkodónak a városba történt ünnepélyes bevonulása során: a városkapuk a megérkezés, mint a „kint és bent” közötti átmeneti rítus kitüntetett helyszínéeként szolgáltak: rendszerint itt került sor az uralkodó fogadására és köszöntésére. A városkapuk egyfajta kulisszaként szolgáltak ehhez a ceremóniához, s a város „arcaként” magukon hordozták a város legfőbb ismertető jegeit. A soproni városkapukon is nagy hangsúllyal jelentek meg a szabad királyi város fölötti uralkodói fennhatóság jelképei, illetve a város uralkodó iránti hűségének szimbólumai. Más városokhoz hasonlóan a polgárok Sopronban is a városkapu elé kivonulva várták az uralkodót, s itt köszöntötte őt a polgármester, alattvalói hűsége jeleként egy bársony erszényben vagy párnán átnyújtva neki a város kulcsait.⁵⁴ Az uralkodó válaszul, bizalma jeleként rögtön vissza is adta azokat, mondván azok jó kezekben vannak a polgármesternél.

A források szerint 1681. május 22-én a magisztrátus a külső városfalon lévő Szélmalom kapu (Bécsi kapu) előtt fogadta I. Lipótot, ahol a polgármester latin nyelvű köszöntőbeszéddel, s alattvalói hűsége jeleként kézcsókkal köszöntötte az uralkodót, majd átadta neki a város kulcsait.⁵⁵ Lipót és kísérete innen a polgárság sorfala között vonult be a belvárosba. Hasonlóan zajlott II. Ferdinánd 1622. és 1625. évi bevonulása is, amelyek során Lackner Kristóf polgármester latin nyelvű beszéddel köszöntötte az uralkodót.⁵⁶

⁵³ 1617-ben a külvárost is fallal tették körül. A belvárosról 1597-ben és 1622-ben készült felmérési rajzokat ld.: Magyar Várostörténeti Atlasz, I. Sopron. Összeáll. Jankó Ferenc et al. Sopron 2010, C.2 tábla

⁵⁴ Az 1681. és 1773. évi kulcsátadás során használt, arany bojtokkal díszített vörös bársony tarsoly, illetve vánkoss máig fennmaradt (Soproni Múzeum, Helytörténeti tárggyűjtemény, ltsz. 58.25, 58.158).

⁵⁵ ZP 3, p. 320v; *Paúr Iván*: Csányi János magyar krónikája. In: Magyar Történelmi Tár, 5. kötet, Pest 1858, 51.; Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. Közreadja Dominkovitsné Szakács Anita. Sopron 2016, 167.

⁵⁶ Paúr György és Paúr Mihály krónikája (1584–1700) (Soproni Krónikák II.) Soproni Szemle 6. (1942), 2. sz. melléklet, 17., 19. Lackner II. és III. Ferdinándhoz intézett beszédeinek fogalmazványai leveleskönyvében maradtak fenn (Sopron, Evangélikus Levéltár, VI.3., p. 261., 281., 300., 333.)

A bevonulás során a polgármesteri köszöntőbeszéd, a kézcsók, a város kulcsainak átadása és a sorfalat álló polgárok mellett a városkapuk kialakítása is Sopronnak az uralkodó iránti hűségét demonstrálta.⁵⁷ Az 1625. október 18-i bevonulás egyik figyelemre méltó eleme, hogy a magyar királlyá koronázandó Ferdinánd főherceg magyaros ruhában, lóháton vount be a városba,⁵⁸ amint december 8-i koronázása során is magyar nemesi díszruhát viselt, annak jeleként, hogy bár idegen uralkodóház tagja, jó magyar királyként fogja kormányozni országát.⁵⁹

II. Ferdinánd 1634. évi bevonulásról nem maradtak fenn részletes leírások,⁶⁰ de tudjuk, hogy Rauch András a városi tanács megbízásából erre az alkalomra komponálta *Concentus votivus* című kórusművét. A ferences templomban, az országgyűlés megnyitása során, december 18-án előadott műben a hódoló kar a 24. zsoltárból vett idézettel dicsőítette II. Ferdinándot: „Emeljétek föl fejeteket, kapuk, ősi kapuszárnyak, táruljatok, had vonuljon be a dicsőség királya!”⁶¹

A soproni városkapukon elhelyezett Habsburg jelvényekről Lackner Kristóf városbírói, majd polgármesteri hivatalai idejéből maradtak fenn a legkorábbi adatok.⁶² Lackner, aki számos beszédében és írásában is tanúságot tett királyhűségéről és aulikus pártállásáról, hivatali ideje alatt mindvégig gondot fordított arra, hogy a városkapuk és a városháza épületének kialakítása érzékletes módon jelenítse meg Sopron lojalitását az uralkodóhoz.

Lackner nem sokkal II. Mátyás 1608. évi pozsonyi koronázása után – amelyen maga is részt vett – egy általa koncipiált „hieroglifikus sast” festtetett Sopron főkapujára, az Előkapura „a győzhetetlen II. Mátyásnak, Magyarország atyjának tiszteletére”.⁶³ Mivel az embléma jelképes értelme nem volt magától értetődő, a polgárok némi ellenérzéssel fogadták az ábrázolást, s „kinevették és gúnyolták az alattvaló [Lackner] ragaszkodását a császári felséghez”, ezért Lackner magyarázatot írt hozzá, amelyet 1616-ban a soproni

⁵⁷ A hasonló módon zajlott pozsonyi uralkodói bevonulásokról ld.: *Hende Fanni*: Politikai reprezentáció a magyar országgyűléseken 1687 és 1765 között. PhD disszertáció, PPKE, 2017, 17–23.

⁵⁸ *Franz Christoph Khevenhüller*: *Annales Ferdinandeae, von Anfang des 1578. bis auf das 1637. 10. Theil* (1623–1627), Leipzig, 1724, 696.: „Vor dem Kayser ist der Printz erstlich auf Ungarisch bekleidet erschienen”

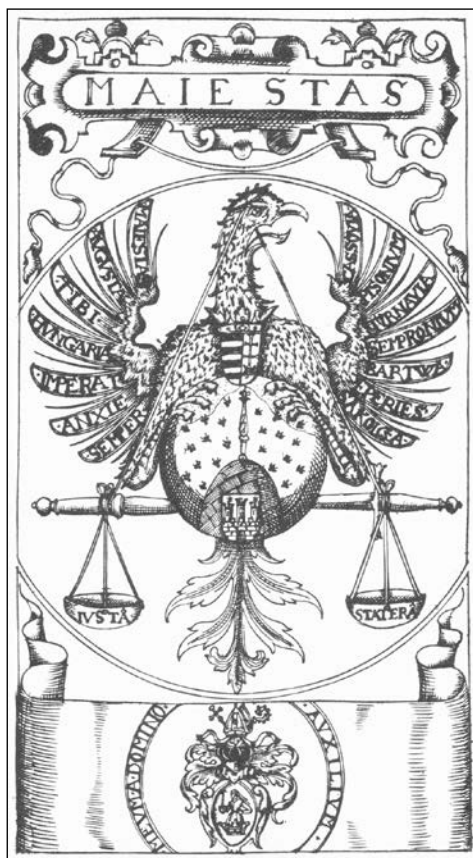
⁵⁹ *Buzási Enikő*: III. Ferdinánd koronázási portréja 1626-ból. A magyar viselet mint a hatalmi reprezentáció eszköze a 17. századi eleji királykoronázásokon. In: Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés i.m.

⁶⁰ Ennek okát abban látja a kutatás, hogy az országgyűlésen sem nádorválasztásra, sem koronázásra nem került sor. Ld.: *G. Etényi Nóra*: Sopron a 17. századi nagypolitikában. In: A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Szerk. Turbully Éva. Sopron, 2002, 90–109.

⁶¹ *Bárdos i.m.* (45. jegyz.) 322.; *Mollay Károly*: Rauch András Sopronban. Soproni Szemle 46. (1992), 298–311. A mű teljes partitúráját közli: *Jancsovics Antal*: Rauch András: *Concentus votivus*. Hódoló kar a soproni országgyűlés megnyitására (1634. dec. 18.) Első kiadás. Uo. 312–332.

⁶² Lacknert elsőként 1606-ban választották városbíróvá, majd 1613-ban polgármesterré. 1619-ig minden évben újraválasztották polgármesterré, csakúgy, mint 1621–1625 és 1629–1631 között.

⁶³ Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid önéletrajza / *Vitae Christophori Lackner I. U. D. Hominis, brevis consignatio*. Ford., jegyz. és bev.: *Tóth Gergely*. Sopron, 2008, 114. Faut Márk krónikája szerint 1608-ban került sor a Tűztorony renoválására is. Vö. *Kovács*: Faut i.m. 144. Feltehetően ezzel párhuzamosan zajlott az Előkapu megújítása és az embléma felfestése a kapura.

3. kép. Lackner Kristóf: A „Maiestas sasa”. Rézmetszet. Maiestatis Hungariae aquila (1617), címlapelőzők

Tudós Társaságnak olvasott fel, majd 1617-ben nyomtatásban is megjelentette, címlapelőzőként az embléma rézmetszetű ábrázolásával (3. kép).⁶⁴ Eszerint a „maiestas sasa”, szív pajzsában a magyar címerrel, a királyságában békét teremtő II. Mátyás jelképeként kapott helyet a kapun.⁶⁵ A perszifikációt a sas baloldali szárnyán olvasható felirat is hangsúlyozza, amelynek kezdőbetűi akrosztichonként Mátyás nevét adták ki: *Maiestas Augusta Tibi Hungaria Imperat Anxie Semper*. (A Te főséges felséged örökké gondosan

⁶⁴ Lackner Kristóf: *Maiestatis Hungariae aquila a Christophoro Lackner I. V. D. inventa, et hieroglyphica eius interpretatione levissime descripta*. Keresztúr, 1617 (Hasonmás kiadása Kovács József László tanulmányával: Budapest, 1988) Az embléma elemzését ld.: Kusler Ágnes: „*Maiestatis Hungariae Aquila*”: Christoph Lackner and the Hieroglyph of the Habsburg Eagle. In: *Emblems and the Natural World*. Ed. Karl A. E. Enekel - Paul J. Smith. Leiden–Boston, 2017, 419–453.

⁶⁵ *Maiestatis i.m.* (64. jegyz.) 56–57.: [Aquila] denotat... Matthiam Imperatorem... pacificum Principem, quietum, ut qui Regna tumultuantia, provincias tumultu et belli furis inquietas tranquillavit.

uralja Magyarországot).⁶⁶ A sas jobboldali szárnyán a Magyar Királyság hét legrangosabb, az önálló bíraskodás privilégiumával rendelkező szabad királyi városa, azaz tárnoki városának neve olvasható,⁶⁷ középtűt Sopron (*Sempronium*) nevével. A sas egy glóbuszt tart karmaiban, rajta méhkassal, azon Sopron címerével, körülötte méhekkel. Lackner magyarázata szerint a glóbusz az országot, a méhkas Sopront, a méhek pedig a szorgos polgárokat jelképezik, a karmaival a glóbuszt tartó sas pedig a kormányzás szilárdságát és oltalmazó erejét. A glóbusz alatt a városbírói jogar függ mérlegként, melynek két serpenyőjén a *IVSTA STATERA* (igazságos mérlegelés) felirat volt olvasható. Lackner interpretációja szerint a sas kiterjesztett szárnyainak árnyékával oltalmazza a békét és az igazságosságot.⁶⁸ Kommentárjában Lackner egy akrosztichonnal is értelmezi a „maiestas sasát”, mely szerint *MAXIMUM ASYLUM IMPERII EST SUBDITOS TUERI AMARIQUE SYNCERE* (A hatalom legfőbb oltalma alattvalóinak védelme és iránta való őszinte szeretete).⁶⁹

Az Előkapura festett embléma központi alakja tehát egy kiterjesztett szárnyú „egyfejű” sas volt, nem pedig a bizánci eredetű uralkodói jelvény, a kétféjű sas, amely Luxemburgi Zsigmond óta a német-római császárok szimbóluma volt. Ennek minden bizonnyal az a magyarázata, hogy 1608-ban II. Mátyás még csak az osztrák főhercegi és a magyar királyi címet viselte, s csak bátyja, II. Rudolf halálát követően, 1612-ben lett német-római császár. Az egyfejű sas tehát az osztrák főhercegség címerállataként jelent meg az Előkapun, amint az Alsó- és Felső-Ausztria címerében is látható, míg a sas mellén lévő magyar címerpajzs II. Mátyás magyar királyi címét jelezte.⁷⁰ Ugyancsak egyfejű sas látható a bécsi Hofburg 1552-ben épült Schweizertorján, vagy Wolfgang Lazius 1552/56-ban készült, I. Ferdinándnak szóló ajánlással ellátott *Regni Hungariae descriptio vera* című térképén is, szív pajzsában a Magyar Királyság címerével.⁷¹ Az egyfejű sas itt I. Ferdinánd király jelvényeként jelenik meg, aki csak bátyja, V. Károly lemondásával, 1556-ban lett német-római császár.⁷²

⁶⁶ Ugyancsak Mátyás nevét adja ki Lackner egy másik, a kétféjű császári sas alakjára komponált emblémájának felirata, amely a magyar királyi koronáról írott könyvének címlapján jelent meg (*Coronae Hungariae emblematica descriptio*. Authore Christophoro Lackner. Lauingen, 1615)

⁶⁷ A törökök által elfoglalt Buda és az 1498-ban nyolcadikként tárnoki várossá lett Pest kimaradt a felsorolásból, helyettük az 1577-ben tárnoki várossá lett Szokolca neve szerepel.

⁶⁸ *Maiestatis* i.m. (64. jegyz.) 62.: *Aquila etiam alas habet ultro citroque expansas et extensas, earum tutamine et defensaculo quo pacifice sub umbra et justitiae splendore subdicti vivere et degenerare valeant.*

⁶⁹ *Maiestatis* i.m. (64. jegyz.) 41.

⁷⁰ A korábbi irodalom azzal magyarázta az egyfejű sas alakját, hogy Lackner „nem annyira a császár iránti hűségét akarta kifejezésre juttatni, hanem inkább nevelni és tanítani akart a többség iránti tiszteletr”. Vö.: *Horváth Zoltán*: Sopron város címerei a történelmi események háttérében. Budapest, 1991, 47.

⁷¹ *Atlas Hungaricus: Magyarország nyomtatott térképei, 1528–1850*. Szerk. *Hidalmási Anna*. Budapest 1996, 336. Ugyancsak egyfejű sas látható a II. Miksa 1563. évi pozsonyi koronázását ismertető nyomtatvány címlapján, mivel 1564-ben bekövetkezett haláláig apja, I. Ferdinánd volt a német-római császár. Vö.: Kurtze und warhafft Beschreybung... der Crönung zu Hungerischem König den 8. Septembris des 1563. Jars... Augspurg 1563

⁷² I. Ferdinánd felségpecsétjein 1558 előtt egyfejű, ezt követően kétféjű sas kapott helyet. Ld.: *Otto Posse*: *Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige*. Dresden, 1913, Tafel 22. A 17. század elején az allegorikus ábrázolásokon olykor egyfejű sas szerepel a Habsburg-dinasztia szimbólumaként, mint például a *Triumphierender Adler - Sub Umbra Alarum Mearum Florebit Regnum Bohemiae* című 1621. évi röplapon.

Lackner 1613-ban, nem sokkal II. Mátyás császárrá koronázását követően a Hátsókapura is egy hasonló emblémát festett az uralkodó tiszteletére, középpontjában immár a kiterjesztett szárnyú kétfejű császári sas alakjával.⁷³ A sas mellén Sopron címerpajzsa volt látható, az egyik szárnyon az *In hoc signo vinces* felirat állt, annak jeleként, hogy a város sikerének záloga a Habsburg dinasztia uralma. Lackner az 1617-ben felépült Zöld-torony külső oldalára is „a császári és királyi felség arany képekkel díszített nevét” festette a Magyar Királyság címerével, a torony belső oldalára pedig a városcímert.⁷⁴

A Hátsókaput 1642-ben, a Tűztorony külső oldalán álló Előkaput pedig 1647-ben, IV. Ferdinánd koronázásának évében lebontották és újjáépítették.⁷⁵ Lackner emblémái tehát ezzel minden bizonnyal megsemmisültek, ugyanakkor mindkét kapun az újjáépítés idején uralkodó királynak, III., illetve IV. Ferdinándnak emléket állító felirat kapott helyet. A város főkapuján csak a következő, 1681. évi soproni országgyűlésre készülve kaptak helyet újabb Habsburg jelvények. Az 1676. évi tűzvészben megrongálódott Tűztorony helyreállítására 1680–81-ben került sor, de csak s jóval a diéta megnyitása után, 1681 év szeptemberében helyezték fel a torony csúcsára a kétfejű sast, egyik karmában jogarral, a másikban pallossal, mellén pedig aranyozott L betűvel, Lipót császár nevének kezdőbetűjével.⁷⁶ A várostornyon elhelyezett kétfejű sas annak jeleként szolgált, hogy az országgyűlés során kiegyezés született a magyar rendek és az uralkodó között: Lipót visszaállította a Wesselényi-összeesküvés leleplezése után, 1673-ban felfüggesztett rendi alkotmányt, s a rendek június 13-án Esterházy Pál személyében újra nádort választhattak.⁷⁷

Az új toronyóra elsőként november 15-én, a császár névpatrónusa, Szent Lipót napján szólalt meg, mégpedig hajnali egykor, annak jeleként, hogy Lipót ezzel a névvel az első uralkodó. Ezt követően éjjeli toronyzene is felhangzott az országgyűlés miatt a város-

⁷³ Lackner... önéletrajza i.m. (63. jegyz.) 124.; *Tóth Gergely*: Az 1622. évi soproni címerbővítés. i.m. 297.

⁷⁴ Lackner... önéletrajza i.m. 134. A forrásokban *Blechturm*, illetve *Brückl-Turm* néven is említett Zöldtorony megfigyelőtoronyként szolgált, nem tartozott hozzá a városfalat áttörő kapu és híd. Ld.: *Kücsán József*: Telkek és épületek a soproni Belváros délnyugati sarkában. In: *Kő kövön*. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Szerk. Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Budapest, 2013, 243–256.

⁷⁵ *Bél Mátyás*: Sopron vármegye leírása I. Szerk. Kincses Katalin Mária. Sopron 2001, 86–87., 165–166. Ld. még: *Csatkai Endre*: Hajnóczi Dániel 1739 évi városleírása Sopronról. Soproni Szemle 19. (1965) 364.

⁷⁶ Miután egy szélvihar letépte a toronyról, 1702-ben javították a sast és aranyozták rajta az L betűt. Ld.: *Csatkai Endre – Dercsényi Dezső (szerk.)*: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956, 192. (Csatkai tévesen L és M betűről ír, a számadáskönyvben két L betűről van szó.) A Tűztorony 1969. évi felújításakor a kétfejű sast másolattal pótolták, az eredeti pedig a Soproni Múzeum gyűjteményébe került (Itsz. 2012.56). Valószínűleg Lackner emblémájának félreértésén alapul az az állítás, hogy a toronygombra már 1608-ban egy egyfejű sast helyeztek volna. Az általunk ismert források nem szólnak erről. Vö.: *Kincses Katalin*: „Így ragyogjon Sopron is régiségeivel...” Hatalmi jelképek, a város reprezentációja a XVII. századi soproni országgyűléseken. In: „Kard és koszorú”. Ezer év magyar uralmi és katonai jelképei. (A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 4.) Budapest, 2001, 77–90, itt: 82.

⁷⁷ *Pálffy Géza*: A Szent Korona Sopronban. Sopron-Budapest 2014, 53. Itt jegyezzük meg, hogy egykor Győrben, a Fehérvári kapu fölött is állt egy Tűztorony, csúcsán a kétfejű sas alakjával. Az 1795-ben épített tornyot 1895-ben a kapuval együtt lebontották, Gyapay Dénes győri kormánybiztos azonban már 1849. május 23-án ledobatta róla a kétfejű sast, amelynek helyére nemzeti színű lobogót tűztek. Ld. *Szávay Gyula*: Győr: monografia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr 1896, 447, 456.

ban tartózkodó király tiszteletére.⁷⁸ Ugyanezen a napon Szelepcsényi György esztergomi érsek celebrált misét a ferences templomban, I. Lipót jelenlétében.⁷⁹

Az evangélikusoknak különösen az adott okot az uralkodó ünneplésére, hogy 1681. november 9-i leiratában I. Lipót külön is biztosította a soproni lutheránusok szabad vallásgyakorlatát,⁸⁰ a Királyi Magyarország területének nagy részén azonban erősen korlátozta azt.⁸¹ A soproni evangélikus gyülekezet azonban nem kapta vissza templomait, amelyeket az 1674. február 23-án kelt királyi dekrétum értelmében át kellett adniuk a katolikusoknak,⁸² így továbbra is a Templom utcai Schubert-ház udvarán álló, fából épített imaházban tartották az istentiszteleteket, míg a kisebbségben lévő katolikus hívek „öt templomban is imádkozhattak”.⁸³ Petz krónikája szerint az evangélikus gyülekezet egy következő országgyűléstől remélte, hogy visszakaphatja templomait, erre azonban nem került sor.⁸⁴ Thököly alatt, 1683 júliusában az evangélikus gyülekezet egy rövid időre visszakapta a Szent Mihály- és a Szent György-templomot, szeptemberben azonban újra a császár melletti hűségre tett esküt a város, így a két templom visszakerült a katolikusokhoz,⁸⁵ s ismét a Templom utcai imaház lett az istentiszteleteik helye. Ennek helyén épült fel 1722-ben az első kőtemplom, majd 1782-ben a mai evangélikus templom. A soproni gyülekezet belvárosi templomát kiváltságos helyzetének köszönhetette, ugyanis az 1681. évi 26. törvény Pozsonyban és más szabad királyi városokban csak a külvárosokban engedélyezte a protestánsoknak a templomépítést, s ez alól csak Sopron és Selmecebánya képezett kivételt.

A város 1690-ben, a katolikus vallású Kersnarics (Kerschneritsch) Mihály polgármestersége alatt a Tűztorony piacra néző külső oldalára is felfestették a kétfejű császári sas alakját.⁸⁶ Az aranytollú sas a kapu fölött volt látható, mellén a magyar címerpajzsral, a császári sas két oldalán pedig egy magyar és egy török alakja állt, a nyugati keresztény és a keleti „pogány” világ képviselőjeként, alattuk pedig egy latin versike volt olvasható.

⁷⁸ Paur Iván: Csányi János magyar krónikája. In: Magyar Történelmi Tár, 5. kötet, Pest 1858, 57.; Payr i.m. 500.

⁷⁹ Das verwirrte Ungerland [Das verwirrte Königreich Ungarn] H. n. 1683, 305.

⁸⁰ Vö. 1681. évi 26. törvény, 17. §: „Sopron város pedig maradjon saját vallásának használatában s gyakorlatában, melyet most követ, s abban ne háborgassák.”

⁸¹ 1681. évi 25. törvény névleg megerősítette az 1606. évi bécsi békében a protestánsok számára biztosított szabad vallásgyakorlatot, a 26. törvény azonban az ország 11 északnyugati vármegyéjében csak megyéenként 2-3 becikkelyezett (artikuláris) helyen, valamint a szabad királyi városokban biztosított lehetőséget a protestáns vallásgyakorlatra.

⁸² Payr i.m. 441.

⁸³ Franz Brückmann 1723. évi útleírásából idézi: *Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról: levéltöredékek, útinaplók, 1487–1841. Sopron, 1938, 13.

⁸⁴ Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. Közreadja *Dominkovitsné Szakács Anita*. Sopron, 2016, 173.: „mivel még se templomokat, se iskolákat nem adtak vissza, reméljük, lesz még egy országgyűlés, amely visszaadja számunkra, amit korábban elvettek tőlünk.”

⁸⁵ Uo. 175.

⁸⁶ *Bél Mátyás*: Sopron vármegye leírása I. i.m. 86., 165–166. Ld. még: *Csatkai Endre*: A Tűztorony régi falfestményei. Soproni Szemle 6. (1942) 148–149. Az 1690. évi városi számadáskönyv, amelyben a munka költségei szerepelhettek, nem maradt fenn.

Eszerint az egyszerre kelete és nyugatra tekintő sas azt jelképezte, hogy a császár és trónörököse nemcsak nyugaton, hanem az Oszmán Birodalmat legyőzve keleten is uralkodni fog. Ezt az üzenetet erősítve a falkép fölött I. Lipót és I. József uralkodói jelmondata is olvasható volt: *Consilio et Industria*, ill. *Amore et Timore*. Emellett az 1690-es évszámot adó kronosztichonos felirat kapott helyet, amely Pannónia megmenőjeként („restaurátoraként”), a törökökön és a franciakon győzedelmeskedő uralkodóként dicsőítette I. Lipótot.⁸⁷

A várostoronyra festett császári jelvények Sopron királyhűségét voltak hivatva jelezni, amit különösen indokolhatott az, hogy 1683 júliusában, miután Thököly serege bevonult Sopronba, a város egy rövid időre a kuruc fejedelem oldalára állt, majd miután Bécs sikertelen török ostroma után a felkelők elvonultak, szeptember 21-én Esterházy Pál nádor kezdeményezésére a soproniak ismét hűséget fogadott a császárnak.⁸⁸ A Tűztorony falképei ebben a tekintetben a Lackner Kristóf által 1622-ben a városháza homlokzatára festett feliratokkal állíthatók párhuzamba, amelyek – mint alább látni fogjuk – a bethleni idők után a király iránti hűségre intették a város polgárait.

1697-ben egy második, külső kaput építettek a Tűztorony elé, a szárazárok külső oldalán.⁸⁹ Ezen is egy kronosztichonos felirat kapott helyet, amely a haza atyjaként, kegyes, igazságos és jóságos uralkodóként, Sopron és a világ oltalmaként dicsőítette I. Lipótot és fiát, I. Józsefet.⁹⁰ Mellette egy felirat arra emlékeztetett, hogy a kapu Prisomann Egyed Lajos polgármesterségének idején épült.⁹¹ 1699-ben, Kersnarics Mihály polgármestersége alatt a várostorony belső oldalára is felfestették a kétféjű sas alakját, mellén Sopron címerével. A város címert koronázó kétféjű sas feje fölötti felirat itt is a Habsburg ház dicsőségét hirdette: *Fulgeat aeternum decus hoc et gloria regni* (Tündököljön e dísz örökön, s a királyság dicsősége). Az alatta elhelyezkedő kronosztichonos felirat az az év januárjában megkötött karlócai békére utalva ünnepelte a törökök elleni felszabadító háború végét (*PAX AGROS, ET PRATA BEAT, PAX ORNAT ET VRBEM, PAX VITES DITES, LAETA VIETA FACIT* [1699] – Békében termő a mező, megszépül a város, Békében zöldell, szőleje gazdagodik).⁹²

⁸⁷ LEOPOLDO AVGVSTO, PANNONIAE RESTA VRATORE, IOSEPHO FILIO, TVRCICAS INTER FRANCIASQVE VICTORIAS, REGNA ADSIGNANTE, REPARATA PORTA [1690]. Az 1691. évi tanácsülési jegyzőkönyvbe is bejegyezték egy I. Lipótot dicsőítő, a törökök felett aratott győzelmeiről szóló, egyben I. Józsefet is éltető megemlékezést. Ld.: *Póda* i.m. (21. jegyz.) 203.

⁸⁸ Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. Közreadja Dominkovitsné Szakács Anita. Sopron, 2016, 175.

⁸⁹ Az Előkapu kialakítását J. G. Drost 1750 körüli helyszínrajza dokumentálja. Ld.: Magyar Várostarténeti Atlasz, I. Sopron. Összeáll. Jankó Ferenc et al. Sopron, 2010, C.7.1 tábla. Ez a Tűztorony előtt álló kaput *Innere Thornak*, a külső kaput pedig *Forderes Thornak* nevezi.

⁹⁰ *Bél Mátyás*: Sopron vármegye leírása I. i.m. 86., 165.

⁹¹ *Csatkai*: Hajnóczy i.m. 366. Prisomann Egyed Lajos evangélikus vallású volt, 1665-től a jénai egyetemen tanult. Ld. *Mokos Gyula*: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen. Budapest, 1890, 22.

⁹² *Bél Mátyás*: Sopron vármegye leírása I. i.m. 87, 166. Az 1699. évi tanácsülési jegyzőkönyvbe is bejegyezték egy I. Lipótot és I. Józsefet dicsőítő bevezetőt. Ld.: *Póda* i.m. (21. jegyz.) 227.

Míg tehát 1610 körül Lackner emblémái a városkapukon a tizenöt éves háború és a Bocskai-felkelés után békét hozó II. Mátyást ünnepelték, addig a Tűztorony és a külső Előkapu 1690-es években készült falképei és feliratai a török felszabadító háborúkban győzedelmeskedő uralkodóként dicsőítették I. Lipótot.

A következő évtizedekből nem ismerünk adatokat a városkapuk kialakítására vonatkozóan. 1759-ben Sedlmayer András soproni festőt bízta meg a város az Előkapu falképeinek renoválásával, s ezzel egy időben új felirat is került a kapuépítményre. A mellén szív pajzsként a magyar címert tartó kétfejű sas alakja alatt egy Mária Terézia dicső uralkodásának emléket állító latin felirat kapott helyet, alatta a királynő uralkodói jelmondatát tartalmazó kronosztyichonos felirattal *IVSTITIA ET CLEMENTIA DECORANT* [1759], valamint az Igazságosság és Kegyeesség allegorikus nőalakjaival.⁹³

A városi számadáskönyv szerint 1773-ban ugyancsak Sedlmayer András kapott megbízást hét tábla megfestésére, rajtuk Mária Teréziát köszöntő feliratokkal.⁹⁴ Ezek minden bizonnyal a királynő 1773. szeptember 3-i látogatására készültek, amikor Mária Terézia Sopronon keresztül tért vissza Bécsbe eszterházi látogatásáról.⁹⁵ A *Wienerisches Diarium* tudósítása szerint a polgárok Torkos András polgármester vezetésével a külső várfalon lévő Magyar-kapu előtt várták a királynőt, ahol a polgármester köszöntőbeszédet mondott. Ebben megemlékezett arról, hogy 92 éve, a királynő nagyapja, I. Lipót 1681. évi látogatása óta nem járt uralkodó Sopronban, majd átadta a királynőnek a város kulcsait.⁹⁶ Ezt követően a Szent György-templom mögötti rondella mellett elhaladva az Előkapun át vonultak be a városba. A Sedlmayer által festett, közelebbről nem ismert köszöntő feliratokat tehát valószínűleg a Magyar-kapun, illetve az Előkapun helyezték el.

III.2. Városháza

Habsburg vonatkozású feliratok és emblémák

Első polgármesteri ciklusa alatt Lackner átépíttette a városházát, melynek homlokzatát 1615-ben „elmés és találékony emblémákkal és más jeles mondásokkal tette ragyogóbá.”⁹⁷ A latin feliratokból és maga által koncipiált emblémákból álló együttes a jó város-

⁹³ *Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról: levéltörédek, útinaplók, 1487–1841. Sopron, 1938, 30.; *Csatkai Endre*: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956, 196.

⁹⁴ *Csatkai Endre*: Sedlmayer András soproni festő. Soproni Szemle 2. (1938), 100.

⁹⁵ *Pressburger Zeitung*, 1773. szept. 8., p. 6.; *Wienerisches Diarium* 1773, Nr. 73. (szept. 11.), Anhang.; Ld. még: *Bárdos* i.m. (45. jegyz.) 339. Ld. még: *Varga Kálmán*: Mária Terézia Eszterháznál. Budapest 2001

⁹⁶ A polgármester beszéde nyomtatásban is megjelent: Dank- und Denkalter Ihro... Majestät Maria Theresia... Königin von Hungarn... als Allerhöchst Dieselben den 3. Sept. 1773. mit Dero Gegenwart die Königl. Freystadt Oedenburg begnadigten, durch eine ... öffentlich gehaltene Rede aufgerichtet. Oedenburg 1773.

Meg kell említenünk, hogy 1770. április 26-án a társuralkodó II. József is járt Sopronban, Albert herceg, Magyarország helytartója kíséretében. Ld. *Pressburger Zeitung*, 1770, 37.

⁹⁷ *Lackner... önéletrajza* i.m. (63. jegyz.), 129.

kormányzatban érvényesülő erényeket propagálta.⁹⁸ Ezek mellett II. Mátyás „emléképében kifejezett neve” is helyet kapott a homlokzaton.⁹⁹ Az uralkodó nevének emblematis-kus formában történő megjelenítése hasonló lehetett az Előkapura festett „hieroglifikus sashoz”, illetve Lackner magyar koronáról írott könyvének címlapjához (*Coronae Hungariae emblematicae descriptio*, 1615). Utóbbin a kétfejű sas szárnyán egy II. Mátyást dicsőítő latin felirat olvasható, a felirat kezdőbetűi pedig a „maiestas sasához” hasonlóan itt is a *MATHIAS* szót adják ki.

1618-ban, II. Ferdinánd pozsonyi koronázását követően, amelyen maga is részt vett, egy hasonló emlékműt festetett a városháza egyik tanácstermének mennyezetére,¹⁰⁰ amely az új uralkodó nevét és koronázásának dátumát tartalmazta.¹⁰¹

1619-ben egy időre fordulat következett be a Sopron és a Habsburg dinasztia kapcsolatában: ez év novemberében a város meghódolt Bethlen Gábor csapatai előtt – igaz, császári helyőrség híján nem is volt más választása –, s másfél évre a fejedelem legjelentősebb dunántúli bázisává vált.¹⁰² 1621 májusában a város újra II. Ferdinánd oldalára állt, s Lacknert ismét polgármesterré választották, aki a következő évben feltehetően maga kezdeményezte a város címerének kibővítését is a kétfejű sas alakjával, a város Habsburgpártiságának jeleként.¹⁰³ Barth János Konrád soproni lelkész 1670-ben a városi tisztújítás-kor mondott, a városháza feliratai fölött elmélkedő beszédéből tudjuk, hogy a városháza homlokzatán és belső tereiben az uralkodó iránti hűségre figyelmeztető és a Habsburg

⁹⁸ *Payr Sándor*: A régi soproni városház. Soproni Napló, 1917. dec. – 1918. jan. (újraközölve in: *Lapok Sopron történetéből*, 2004/2, 7–18.)

⁹⁹ *Lackner Kristófnak...* i.m. 130.

¹⁰⁰ A magyarországi szabad királyi városok többségétől eltérően Sopronban a tisztújítások során nem csak a külső tanács, illetve az elektorokat tömörítő választott község (*electa communitas*) tagjai voksoltak, hanem a polgárjoggal rendelkezők összességét tömörítő teljes község (*Gemeinde*). (Vö.: *H. Németh István*: Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Arrabona - Múzeumi közlemények, 45/2. (2007) 57–95:58.) Ennek megfelelően a városháza épületében az első emeleten két tanácsterem volt: egy kisebb helyiség a 12 fős belső és a 24 fős külső tanács számára, valamint egy nagyobb közgyűlési terem a teljes község számára. Ld.: *Payr Sándor*: A régi soproni városház i.m. 17. A régi városháza 1832-ben Hasenauer Márton városi mérnök által készített első emeleti felmérési rajzán (MNL SL, Sopron Város Mérnöki Hivatalának iratai (IV. 1412, XIII.: „Szakál” anyag) a két helyiséget a városháza Fő térre néző nyugati homlokzata mögött jelöli: a közgyűlési terem (*Gemeinde Saal*) a városháza kapuja fölött helyezkedett el, az ennél valamivel kisebb alapterületű tanácsterem (*Raths Zimmer*) pedig ettől délre. A városháza egy 1855 körüli felmérési rajzát ld.: *Tompos Ernő*: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete. I. A régi városháza. Soproni Szemle 31. (1977), 13. kép (jelzet megadása nélkül).

¹⁰¹ *Lackner Kristófnak...* i.m. 137.; Johann Fridelius (Friedel): Domini Christophori Lackneri J. U. Doctoris et consulis qondam civitatis Semproniensis vitae curriculum. Ratisbonae, 1714, 99: *Lacknerus Xysti in Curia nostra parti contabulatae superiori, adeoque supra verticem gloriosissimae memoriae Ferdinandi II. nomen ulro citroque legendum pingi curavit.*

¹⁰² *Dominkovits Péter* – *H. Németh István*: Bethlen Gábor 1619–1621. évi hadjárata és Sopron. In: Bethlen Gábor és kora. Szerk. Ólmosi Zoltán. Budapest, 2013, 36–48.

¹⁰³ *Tóth Gergely* i.m. 301.

dinasztiát dicsőítő feliratok voltak olvashatók.¹⁰⁴ Ezek minden bizonnyal Lackner újra-
lasztása után, 1622-ben készültek, s a Bethlen-időszakra reflektáltak. A homlokzaton az
Injuria facta Regi Deo censetur facta (A király ellen való sérelem Isten ellen való) felirat volt
olvasható, az emeleti folyosón pedig a következő intelem: *Gentis etiam civitatis frequentes
inter se seditiones & discordiae ejus gloriam, incrementum, res pulchre gestas corrumpunt.*
(A nemzetek és városok gyakori lázadásai és viszályai megrontják annak dicsőségét, gyar-
apodását és szép sikereit.) A közgyűlési terem falán a Habsburg uralkodók arcképei mel-
lett egy Lackner által koncipiált felirat kapott helyet,¹⁰⁵ melynek kezdőbetűi az AEIOU
mozaikszót, a Habsburgok világhatalmi küldetését hirdető dinasztikus jelmondatát adták
ki: *QUID AUGUSTIUS / QUID ELEGANTIUS / QUID IUCUNDUS / QUID ORNATIUS / QUID
UTILIUS?* (Mi fenségesebb, mi előkelőbb, mi kellemesebb, mi díszesebb és mi haszno-
sabb? t.i. a Habsburgok uralmánál).¹⁰⁶

A városháza belső tereinek feliratai minden bizonnyal 1622 tavaszán készültek, ösz-
szefüggésben a közelgő országgyűléssel, amelynek során a felsőtábla a közgyűlési terem-
ben ülésezett.¹⁰⁷ Július 26-án este itt tartották az Eleonóra császárné koronázása alkalmá-
ból rendezett táncmulatságot is, amelyen az uralkodópár is részt vett, s másnap minden
bizonnyal ugyanitt került sor egy operaelőadásra is.¹⁰⁸ Mindezek a feliratok és emblémák
az 1676. november 28-i nagy soproni tűzvészben elpusztultak.¹⁰⁹ A városháza helyreállítá-
sára több menetben került sor, a legátfogóbb felújítás 1712–13-ban, Dobner Ferdinánd
polgármester idején zajlott. Ekkor új feliratok kerültek a homlokzatra, a közgyűlési terem
ablakai fölé, amelyek a korábbiakhoz hasonlóan a szabad királyi város fölötti uralkodói
fennhatóságot hangsúlyozták. A fekete márványtáblákon aranyozott betűkkel olvasható
feliratok egyike a „haza királyának és a törvénynek” rendelt épületként tüntette fel a vá-
rosházát, amely „az igazakat törvénnyel segíti, a bűnösöket elítéli”, míg a másik felirat azt
kívánta, „Legyen kegyes békéje a Károly király alatt megújított háznak”.¹¹⁰ 1717. augusztus

¹⁰⁴ *Johann Conrad Barth*: Oedenburgisches Rath-Haus weiland vom Seligen Herrn Christoph Lackner...
gezieret. Preßburg 1670, B3, F3v.

¹⁰⁵ Uo.: „...auff eurem Raths-Saal kommen euch ins Gesichte die Austriaci Impreatores.” Rózsa György
feltételezése szerint a városháza két tanácssterme közül az uralkodóképmások inkább a közgyűlési teremben,
míg a nehezebben érthető tartalmú, a beavatottaknak szóló emblémák és feliratok a kisebb tanácssteremben
lehettek. Ld.: *Rózsa György*: Lackner Kristóf, a rézmetsző. II. rész. Soproni Szemle 25. (1971) 312–322, itt: 312.

¹⁰⁶ Az AEIOU jelmondat hagyományos értelmezése: *Austriae est imperare orbi universo.*

¹⁰⁷ *Pálffy Géza*: A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században. A szimbolikus politikai
kommunikáció kora újkori történetéhez. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől
1918-ig*. Szerk. Dobszay Tamás et al. Budapest, 2013. p. 65–87.

¹⁰⁸ *Molnár Antal*: Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1622. évi soproni országgyűlésen. A szentszéki diplomácia
és Magyarország a harmincéves háború első időszakában. In: *Egy új együttműködés kezdete i.m. 194.,
212.*; *Otto G. Schindler*: Egy „Commedia in musica” 1622-ben Sopronban: a Habsburg Birodalom első
operaelőadása? *Magyar Zene* 41. (2003), 337–372.

¹⁰⁹ *Payr Sándor*: A régi soproni városház i.m. 14.

¹¹⁰ *ISTA DOMVS REGI PATRIAE SACRATAQVE LEGI / IVSTOS IVRE IVVAT NOXIA QVAEQVE VETAT
[1713]; PAX PIA SIT DOMVI CAROLO SVB REGE NOVATAE / EX QVA IVSTITIAE PIGNORA QVISQVE FERET
[1712]*. A feliratos márványtáblák az új városháza udvari homlokzatán láthatók.

28-án Nándorfehérvár visszavívása alkalmából a városháza homlokzatára hat képet függesztettek ki, amelyek a vár látképét és az ostromot ábrázolták látható feliratokkal.¹¹¹

Habsburg portrégaléria

Az 1676. évi tűzvészben elpusztultak a Barth János Konrád által 1670-ben a városháza egyik tanácsteremében említett Habsburg képmások is. Ezek pótlására a 17. század végétől egy újabb portrégaléria készült a városház számára, amely a Habsburg uralkodók és neves soproni hivatalnokok képmásaiból állt. Hajnóczy Dániel 1739. évi leírása „József és Károly király, Esterházy Pál herceg és nádor, Lackner, Gensel és mások” portréit említi a belső tanács üléstermének falain.¹¹²

A Habsburg uralkodók portréi közül a legkorábbiak Lipót és fia, a gyermek I. József egész alakos, életnagyságú képmásai (4–5. kép). A két azonos méretű (193×114 cm) portré 1692-ben készült,¹¹³ feltehetően a katolikus vallású Kersnarics Mihály polgármester megrendelésére, a számadáskönyvben ugyanis csak két kép keretének és aranyozásának költsége szerepel, a festményeké nem.¹¹⁴ A kisebb tanácsteremben elhelyezett két kép megrendelésére tehát két évvel azt követően került sor, hogy 1690-ben, ugyancsak Kersnarics polgármestersége alatt elkészültek a Tűztorony I. Lipótot és I. Józsefet dicsőítő feliratai.¹¹⁵ Amint azok Pannónia megmenőjeként, a törökökön és a franciákon győzedelmeskedő uralkodóként dicsőítették Lipót császárt, városházi képmása is hangsúlyozottan a császári seregek fővezéréként ábrázolta: a képen páncélban, jobbában marsallbottal, a császári sereg tábornagyaként jelenik meg, amint a válláról leomló palástot csípőjénél baljával összefogja, s így látni engedi a bal lábánál függő kard markolatát. Császári jelvé-

¹¹¹ Ritter György János sopronyi polgár krónikája, 1701–1719. In: Magyar Történelmi Emlékek, 27. Budapest, 1875, 603.

¹¹² Iter Neosoliense (OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 1166) fol. 223.: Justitiae effigiem videres et in secretiore senatus aditu variis imaginibus, ex pariete pendentibus, utpote Leopoldi, Josephi et Caroli Caesarum, Pauli Eszterhazi S.R.I. Principis et Regni Palatini, necnon Lackneri et Ginselli, aliisque conspicuo.; ld. még: *Csatkai*: Hajnóczy i.m. 369.

¹¹³ Soproni Múzeum, Kp 54.212, 54.213. Ezúton is köszönöm Nemes Andrásnak az adatokat és a fotókat.

¹¹⁴ 1692. évi számadáskönyv, p. 199. (24. Mai) dem Bildhauer, zu den den Bildern in der Rathsstuben, 2 Ramen – 7 fl 4 x; dem Maller wegen deß übergodlen – 16 fl 2 x. Az 1692-es évszám I. József portréjának hátoldalán is látható.

¹¹⁵ A nemesi származású Kersnarics lojalitását az uralkodó később birtokadományozással honorálta. Polgármesterégének utolsó évében, 1702-ben 2000 forint összegű fegyverválság (*jus armorum*) megfizetésével I. Lipót adományaként elnyerte a fiúágon kihalt Bosnyák család uradalmait, több mint 40 lakott és elhagyott Tolna és Baranya megyei falut. Ld.: *Kéri Henrik*: A hidasi (bonyhádi) uradalom tulajdonosai 1660 és 1740 között. *Századok*, 134. (2000), 325. Kersnarics 1670-ben a bécsi egyetemen végezte tanulmányait, majd az 1681. évi soproni országgyűlésen Veszprém vármegye követeként vett részt. 1682-ben szerzett polgárjogot Sopronban, s Erdődy Kristóf Antal kamarai biztos támogatásával már 1683-ban polgármesterré választották. Vö.: *Die Matrikel der Universität Wien*. Bd 5. (1658/59–1688/89). Bearb. v. Franz Gall, Marta Szaive. Wien 1975, 58., Nr. 245.; *Gusarova, Tatiana*: A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. *Levéltári Közlemények*, 76. (2005), 140.; *H. Németh István*: Állam és városok i.m. 136.

4. kép. Ismeretlen festő: I. Lipót portréja a régi soproni városháza tanácsterméből, 1692. Soproni Múzeum

nyei, a korona, a jogar és az országalma a háta mögött egy konzolasztalon, vörös bársonypárnára helyezve jelennek meg.¹¹⁶ I. József portréja gyermekként ábrázolja az 1687-ben, 9 éves korában magyar királlyá koronázott trónörökösöt, mégpedig abban a magyaros díszruhában – csizmában, dolmányban és mentében – amelyet pozsonyi koronázása során viselt. Balján, egy konzolasztalon, vörös bársonypárnára helyezve a magyar királyi korona és az országalma látható, jobbjaiban a királyi jogart tartja.

¹¹⁶ A portré előképe egy 1665 körül Frans Luycx (1604–1668) bécsi udvari festő által festett képmás (Bécs, KHM, GG 3158). Reprodukcióját ld.: *Gottfried Mraz: Prinz Eugen: Ein Leben in Bildern und Dokumenten.* München, 1985, 48.

5. kép Ismeretlen festő: I. József portréja a régi soproni városháza tanácsterméből, 1692. Soproni Múzeum

VI. Károly portréját¹¹⁷ 1717-ben, az evangélikus vallású Unger Mátyás¹¹⁸ polgármestersége alatt 20 ft-ért vásárolta Sailer György Vilmos belső tanácsos, későbbi polgármester Bécsben egy ismeretlen festőtől, majd a város Leitner Szervác soproni szobrásztól rendelte meg a kép aranyozott, szalagfonatos díszkeretét (6. kép).¹¹⁹ Bár a kép mérete

¹¹⁷ Soproni Múzeum, Kp 54.416.

¹¹⁸ Unger Mátyás 1678-ban lett polgár, 1685-ben nemesi címet kapott I. Lipóttól. 1694-től a belső tanács tagja, Bél Mátyás szerint 1712–13-ban a városháza átépítését felügyelte, 1716–1717-ben viselte a polgármesteri tisztséget. Ld.: *Házi* i.m. 11030.; *Bél* i.m. 168.

¹¹⁹ *Csatkai*: Sopron és környéke i.m. 198. Csatkai adatai az azóta elveszett 1717. évi városi számadáskönyvből származnak. Ld. Csatkai 1939-ből származó jegyzetfüzetét az 1710–1763 közötti

6. kép. Ismeretlen festő: VI. Károly portréja a régi soproni városháza tanácsterméből, 1716.
Soproni Múzeum

(210×138 cm) valamivel nagyobb az előzőeknél, keretük azonos díszítése egységes megjelenést biztosított számukra. A portré páncélban, kezében marsallbottal, a császári sereg tábornagyaként ábrázolja a császárt,¹²⁰ minden bizonnyal összefüggésben azzal,

kamarási számadáskönyvek adataival: Soproni Múzeum, Kézirattár, K.2012.79. A 19. század elején Gamauf Theophil (Gottlieb) (1772–1841) soproni lelkész is gyűjtött adatokat a soproni városi számadáskönyvekből, köztük az 1717. évből, amelybe azt is feljegyezték, hogy ez év augusztus 28-án Belgrád visszavívását lakomával ünnepelte a soproni magisztrátus. Ld.: *Denkwürdige Begebenheiten der Stadt Oedenburg: Excerpten aus den Stadt-Kammerrechnungen*, II. OSZK Kézirattár, Quart. Germ. 285, Bd. 18. (új szám: 11. kötet), 169.: „dem 28. Aug. wurde ein Te Deum laudamus wegen Eroberung Belgrads und haben erhaltene Viktorie gefeiert. Haben natürlich auch eine große Mahlzeit welche 318 f kostete”

¹²⁰ Ez a képtípus gyakori a császár ifjúkori portréi között, így az 1719-ben udvari festővé kinevezett Jacob van Schuppen művei között is. VI. Károly hasonló beállítású portréja látható Jacob Weißhof 1717-bn

hogy Savoyai Jenő herceg vezetésével a császári csapatok ebben az évben foglalták vissza Nándorfehérvárt a törököktől, amit augusztus 28-án *Te Deum*mal is ünnepelt a város. Az 1717. évi tanácsülési jegyzőkönyvben egy kronosztichonos felirattal is megemlékeztek a fiú trónörökösre vágyó VI. Károlyról: **BENIGNO NOSTRO REGI (sic!) SVCCESOREM DABVNT SVPERI** [1717] (Kegyess királyunknak utódot fognak adni az égiek).¹²¹

A városházi Habsburg portrégaléria 1745 körül Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc mezzotinto képmásaival bővült (7. kép). A nagyméretű (110×77 cm), vászonra kasírozott, eredeti díszkeretükben megőrzött portrék a régi városháza lebontása után kerültek a Soproni Múzeumba.¹²² A szignatúra tanúsága szerint mindkét képmást Gustav Adolf Müller (1694–1767) bécsi rézmetsző készítette Martin van Meytens bécsi udvari portréfestő festménye nyomán, 1743–1745 között.¹²³

1753-ban Artner Lipót polgármester egy életnagyságú (248×154 cm), egész alakos portrét festetett Mária Teréziáról a tanácsterem számára. Ezzel egy időben a helyiség falait – feltehetően nyomott mintás – vászontapétával vonták be (8. kép).¹²⁴ A városi számadáskönyvben csak a kép díszkeretének és aranyozásának költsége szerepel,¹²⁵ a festmény költsége nem, így feltételezhető, hogy azt a polgármester fedezte. Erre utal az is, hogy a kép jobb alsó sarkában egy kettős címer jobboldali pajzsán Artner Lipót címere látható, kissé elnagyolt formában (9. kép).¹²⁶ A kép bal alsó sarkában Johann Baptist Glunk

készült rézmetszetén. Ld.: *Johann Baptist Homann*: Großer Atlas über die ganze Welt. Nürnberg, 1717, címlapelőzék

¹²¹ Sopron sz. kir. város monographiája i.m. 305. A következő évben a pozsareváci béke alkalmából egy újabb kronogrammat jegyeztek be a jegyzőkönyvbe: **CAROLO SEXTO PIO REGI, FIDELI SOPRONIVM** [1718]. Ld. Uo. 310.

¹²² Soproni Múzeum, Kp 54.203; 54.207 (eredeti leltári számuk: 875, 11874) Jelzés mindkettőn az ovális képerken lenn: Mart. de Maytens (sic!) pinxit – Gust. A. Müller sculpsit

¹²³ Mivel Mária Terézia portréján a magyar mellett a cseh királyi korona is látható, Lotaringiai Ferenc portréján pedig egy stilizált (toszkán?) hercegi korona jelenik meg, azonban a német római császári korona nem, a mezzotintók Mária Terézia cseh koronázása (1743) után, s Lotaringiai Ferenc császárrá koronázása (1745) előtt készülhettek. A 18. századból több példát is ismerünk arra, hogy olajfestmény helyett az uralkodó reprezentatív, nagyméretű mezzotinto portréját helyezték el egy hivatalban. Így például 1792-ben II. Lipót Johann Peter Pichler által készített mezzotinto képmását helyezték el a Magyar Udvari Kancellária bécsi székházának tanácstermében (MNM Történelmi Képcsarnok, 9278.)

¹²⁴ 1753. évi számadáskönyv, p. 144. Nr. 78. (19. July) an Herrn Steiner und Limberger vor Gölsen-Leinwath in die Raths Stuben – 60 fl.

¹²⁵ 1753. évi számadáskönyv, p. 144. Nr. 74. (5. Julii) an Johann Klischowits Tischler Meister, wegen einer grossen schwarz geschnitzten Bild-Rahm und anderer Tischler Arbeit – 30 fl; Nr. 76. (11. July) an Gottfr. Hartwick, wegen Fassung des Kayl. Königl. Contrafaits in der Raths-Stuben – 30 fl; Nr. 79. (23. July): an Herrn And. Sedelmayr, wegen Vergoldung des Rahmen und des auf derselben befindlichen Laubwercks, mit welchem das Kay. Königl. Portrait gefasst worden – 40 fl.; ld. még: *Csatkai Endre*: Sopron és környéke műemlékei. Budapest 1956, 198.

¹²⁶ A festményt 2008-ban Perjés Edit restaurálta, akinek ezúton is köszönöm a kettős címerről készült fotót. Csatkai ugyan nem azonosította a címereket, de feltételezte, hogy a portré „valamely városi tanácsos” megrendelésére készült. A címer azonosításához ld. az Artner család címerét: *Tompos Ernő*: Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre, I. Soproni Szemle 6. (1942), 42–54., 2. ábra. A baloldali

(1695–1774) bécsi festő szignója látható (*J.B. Glunckh*). A Fekete-erdő vidékén született Glunk 1733-tól a bécsi képzőművészeti akadémián tanult, s korának népszerű portréfestőjévé vált, aki a Habsburg Monarchia távolabbi vidékeiről is kapott megrendeléseket. Így például 1733-ban az Esterházy család tatai portrégalériája számára festette meg az ifjú Esterházy József (1714–1762) arcképét,¹²⁷ 1755-ben pedig a roveretói Accademia Roveretana degli Agiati rendelte meg tőle Mária Terézia félalakos képmását.¹²⁸ Utóbbi a bécsi udvari portréfestő, Meytens egyik portréja nyomán készült, akinek műhelyében a festő fia, Anton Glunk (1728–1799) is tanult.

Ugyancsak Meytens egyik műve szolgálhatott előképül a soproni városházára készült portré esetében, amelyet a polgármester talán Sopron bécsi ágensén keresztül rendelt meg Glunktól. Az egész alakos portré hangsúlyozottan magyar uralkodóként, fején a magyar királyi koronával, vállán a koronázási paláttal ábrázolja a királynőt, abban a díszruhában, amelyet pozsonyi koronázása során viselt. Ez a magyaros koronázási díszruha a kora újkori magyar nemesi női viselet jellegzetes elemeiből – ingvállból, buggyos ujjú ingből, sűrűn redőzött szoknyából és csipkekötényből – állt. Ez a portrétípus, az ún. koronázási portré 1741–1765 között fontos eleme volt Mária Terézia magyarországi reprezentációjának, ennek különböző változatai függtek a pozsonyi és a budai királyi palota

címerpajzs – amelyen fenn vörös mezőben hullámos ezüst pólya látható, lent pedig kék mezőben három aranyszínű, kör alakban egymásba fonódó hal – még meghatározásra vár. Kettős címerek esetében a baloldali címerpajzs rendszerint a feleségé. Artner Lipót felesége Ertl Mária Klára (1698–1761) volt, akinek apja, Ertl Ferdinánd 1717-ben kapott nemesi címet leányaival együtt. Az Ertl család címeralakja a fészken ülő, kiterjesztett szárnyú pelikán, amint három fiókáját saját vérével táplálja, tehát nem azonos a fenti címerrel (ld. *Libri regii* 31., Nr. 445.) A címer nem lehet az Artner Lipót polgármesterrel egy időben, 1752–53-ban a városbírói tisztséget viselő Petrák Ferenc címere sem, mivel az ő címere rózsát tartó ágaskodó oroszlán. Ld. *Tompos Ernő*: Soproni polgári címerek a Szent Mihály Testvérület könyveiben. Soproni Szemle 36. (1982) 326–334:331. Az a lehetőség is kizárható, hogy a kamarai biztos címere lenne, mivel a források (MNL OL A20 Litterae Camerae Hungaricae és uo. A28 Litterae civitatum) szerint 1747 és 1753 között a kamara nem rendelt ki biztost Sopronba. (Köszönöm H. Németh Istvánnak a felvilágosítást.) Feltételezhető, hogy a címer Danapf János Sámuelé, aki 1752/53-ban Sopron város kamarása volt. Ld. *Házi* i.m. I. 315. Sopron 1729. évi statútuma szerint Danapf ekkor a város halászati bevételeinek felügyelője (*Fisch-Inspector*) volt. Vö.: A dunántúli törvényhatóságok jogszabályai. Szerk. *Kolosvári Sándor*. Budapest 1911, 451. Nincs adatunk arról, hogy a heiligenkreuzi származású, a 18. század elején posztókészítéssel foglalkozó Danapf család nemesi címet kapott volna, így a három hal és a folyót jelképező hullámos pólya feltehetően olyan polgári címer, amely „beszélő címerként” a címerviselő egykori foglalkozására utal. A 18. század közepéről több ilyen beszélő polgári címet is ismerünk a soproni Szent Mihály Testvérület tagkönyvéből, mint például a Greiner vagy a Pellican családot.

¹²⁷ Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 53.136. A portré készítésének idején Esterházy József 20 éves volt, s a leideni egyetemen folytatta tanulmányait. Később a katonai pályán érvényesült, altábornagyi rangot szerzett.

¹²⁸ *L'arte riscoperta: opere delle collezioni civiche di Rovereto e dell'Accademia roveretana degli agiati*. Ed. *Ezio Chini*. Rovereto, 2000, 209.

7. kép. Gustav Adolf Müller (Martin van Meytens festménye nyomán): Mária Terézia Meztinto, 1744 k. Soproni Múzeum

dísztermében, a bécsi Magyar Udvari Kancellária, a pozsonyi,¹²⁹ a komáromi és a nagy-szebeni városháza tanácstermében, vagy a gödöllői és az eszterházi kastélyban is.¹³⁰

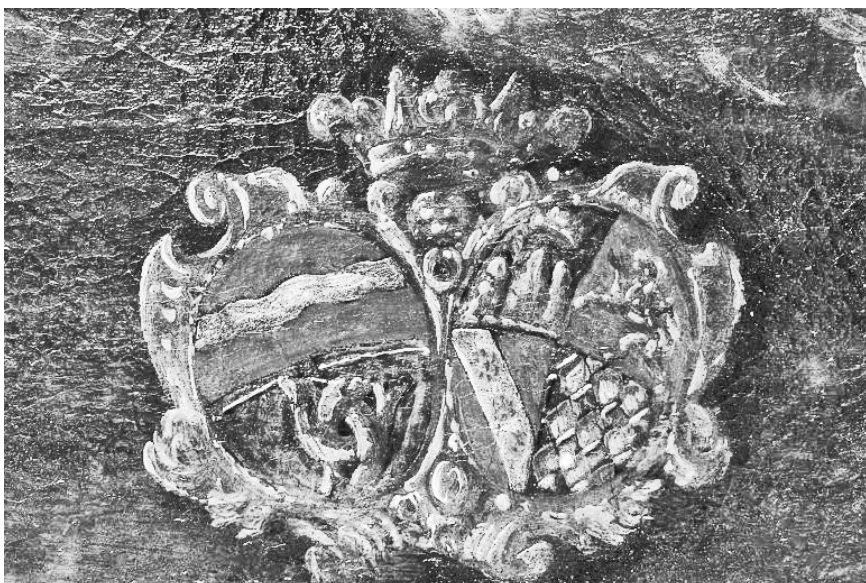
A portré megrendelője Artner (II.) Lipót (1691–1776) az alsó-ausztriai származású Artner család sarja volt, amely a 17. század eleje óta fontos szerepet játszott Sopron történetében. A família több tagja viselt belső tanácsosi, városbírói vagy polgármesteri tisztsé-

¹²⁹ Daniel Schmiedely 1742-ben festette meg a pozsonyi városháza számára Mária Terézia koronázási portróját, így azt láthatta Wolmuth János Konrád, aki Sopron város követeként vett részt az 1751. évi pozsonyi országgyűlésen.

¹³⁰ *Serföző Szabolcs*: Männlich und mächtig: Die Inszenierung Maria Theresias als Königin von Ungarn auf Staatsporträts. In: Maria Theresia, 1717–1780. Strategin, Mutter, Reformerin. Hrsg. Werner Telesko, Elfriede Iby. Wien: Amalthea, 2017, 107–111.

8. kép. Johann Baptist Glunk: Mária Terézia portréja a régi soproni városháza tanácsterméből, 1753. Ferdő-Eszterháza, Esterházy-kastély (Eszterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont Közhasznú Nonprofit Kft.), Gy/1046 – Sulyok Miklós felvétele

9. kép. Danapf János Sámuel városi kamarás (?) és Artner Lipót polgármester kettős címere Mária Terézia portréján

get. II. Mátyás 1609-ben nemesi címet adományozott az Artner családnak.¹³¹ Artner (II.) Lipót Artner (I.) Lipót (+1718) belső tanácsos fia volt, aki 1682-ben udvarnoki kinevezést kapott I. Lipóttól. Apjához hasonlóan 1711-től ő is a jénai egyetemen tanult jogot.¹³² 1719. február 23-án kötött házasságot Ertl Mária Klárával,¹³³ majd 1720-ban tett polgár- esküt. Kezdetben ügyvédként működött, 1729–1733 között a külső tanács tagjaként a *Vormund* tisztséget viselte, majd 1739-ben került be a belső tanácsba. 1750–51-ben városbíró, egyben az evangélikus konvent elnöke is, s gyűjtést szervez egy új orgona elkészítésére.¹³⁴ Elsőként 1752-ben választották polgármesterré, majd a következő évi tisztújítás során újraválasztották. 1757-ben és 1761-ben ismét polgármesterré választották.¹³⁵

Sem a polgármester karrierjében, sem Sopron történetében nem ismerünk olyan konkrét eseményt 1752/53-ban, amely okot adott volna Mária Terézia portréjának meg

¹³¹ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok, 1535–1848. 1. kötet. Budapest 1982, 32.

¹³² *Mokos Gyula*: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen. Budapest 1890, 26., 37.

¹³³ A városi számadáskönyv tanúsága szerint az ifjú pár 12 ft értékű jegyajándékot kapott a várostól. Házasságukból négy leány született, egyikük azonban 1726. december 15-én elhunyt. (Házi i.m. 37.) Két Artner leány férje később polgármester lett: Krisztina Zsófia férje, Torkos András 1773-ban, Zsuzsanna Erzsébet férje, Gabriel Lajos pedig 1785-ben.

¹³⁴ *Hamar Gyula*: Adalékok a soproni orgonák történetéhez. Soproni Szemle 18. (1964), 363.

¹³⁵ *Thirring Gusztáv*: Sopron városa a 18. században. Sopron, 1939, 6.

rendelésére.¹³⁶ Talán önmagában a polgármesteri tisztség elnyerése indította Artner Lipót arra, hogy az uralkodó képmásával bővítse a városházi Habsburg portrégalériát, összhangban saját politikai hitvallásával, s talán azért is, hogy ezáltal is hivatali elődje, Lackner Kristóf nyomdokaiba lépjen. Artner egyetemi tanulmányainak végén egy értekezést írt a soproni városháza belső tereinek Lacknertől származó emblémáiról és feliratairól, amelyben így vall politikai krédójáról: „Két olyan dolog létezik, amely az ember minden kötelezettségét jelenti: Istent és az államot szolgálni, amelyek ugyan nevükre és fajtájukra nézve különböznek, de a tárgy és a gyakorlat által összefonódnak.”¹³⁷ Az 1752. évi tanácsülési jegyzőkönyv bevezetője minden bizonnyal szintén Artner Lipót politikai hitvallását tükrözi, amelyben az állam szolgálata mellett az uralkodó iránti hűség gondolata is megjelenik: „A szabadság az ember és a társadalom legfőbb kincse, ha e szabadság a hatóság és a törvény iránti engedelmességgel karöltve jár, mert „legibus parere summa libertas est” [a törvény iránti engedelmesség a legfőbb szabadság]; ezért a polgárságot a kormány, a hatóságok, s a törvények iránti engedelmességre inti.”¹³⁸

A városházi Habsburg portrégaléria később II. József, I. Ferenc, V. Ferdinánd, valamint Ferenc József és Erzsébet királyné képmásaival bővült.¹³⁹ A számadáskönyvek szerint a Habsburg portrék a kisebbik tanácsteremben (*Rath-Stube*) kaptak helyet,¹⁴⁰ egy 1890 körüli fényképfelvétel tanúsága szerint ugyanakkor Mária Terézia portréja ekkor a nagyobb, közgyűlési terem falán függött, amelynek mennyezetét Dorffmaister mennyezetképe díszítette (10. kép).¹⁴¹ A régi városháza lebontásakor, 1893-ban a városházi

¹³⁶ A halálára írott gyászvers utal arra, hogy egy alkalommal audiencián járt az uralkodónál (*Magnus honor, regum revidere pallatia posse: / Major at his caussas posse referre suas*, azaz „újra láthatta a királyok palotáit és előadhatta nekik az ügyeit”) Ld. Carmen in obitum Johannis Leopoldi Artner 1776. denati. In: *Collectanea Poetica...* Tom. XXX., p. 324–326. (Budapest, Evangélikus Országos Levéltár, V.60.) A Zeremonialprotokolle 1747–1754. évi köteteiben nem találtuk nyomát a soproni polgármester audienciájának és a soproni városi számadáskönyvek 1752–53. évi köteteiben sem szerepel a polgármester bécsi újának elszámolása. Az Artner család irathagyatéka (MNL SL, XIII/1.) két csomó családi vonatkozású iratot tartalmaz (Nr. 2317–2608), ezek zöme azonban 19. századi irat.

¹³⁷ *Leopold Artner: Dissertatio V.: De picturis et epigraphis in curiae parietibus intrinsecus formatis, quibus B. Lacknerus...commendare voluit.* In: Johannes Fridelius: B. Domini Christophori Lackneri, J. U. Doctoris, et consulis quondam civitatis Sempronensis vitae curriculum. Regensburg, 1714, 61–75. Magyar fordítását ld.: *Kovács József László: A céltáblákat szőlő díszítse i.m.* 109–117.

¹³⁸ Sopron sz. kir. város monographiája i.m. 373.

¹³⁹ Feltehetően a városházi portrégaléria része volt II. József portréja, amely a Soproni Levéltárból került a Soproni Múzeumba (ltsz. 65.2.). I. Ferenc, V. Ferdinánd azonos méretű mellképei (ltsz. 54.185–186; 66×79 cm) az 1830-as években készülhettek. Tóth István (1825–1892) soproni festő nekrológia említi a városháza tanácsterme számára festett képmásait I. Ferenc Józsefről és Erzsébet királynéről. Ld. *Oedenburger Zeitung*, 1892, Nr. 55. (7. März). Az uralkodópár 1870 körülre datálható azonos méretű térdképei is a Soproni Múzeumba kerültek (ltsz. 67.2.1-2.; 134×103 cm)

¹⁴⁰ Sopron város tanácsának iratanyagában (MNL SL, 1003/c) nem lelhető fel inventárium a régi városháza berendezéséről, így nincs közvetlen forrásunk a portrék elhelyezésére vonatkozóan.

¹⁴¹ Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Fotótár, ltsz. 166.197N. A közgyűlési terem egy másik szögéből készült felvételét ld.: *Voit Pál: Régi magyar otthonok.* Budapest, 1943, 258.

10. kép. A soproni városháza közgyűlési terme. Rupprecht Mihály felvétele, 1890 k. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Fotótár, ltsz. 166.197N

portrégaléria festményeinek nagy része – a tanácsterem más berendezési tárgyival együtt¹⁴² – a Soproni Múzeum gyűjteményébe került, ahol ma is őrzik azokat.¹⁴³ Az 1896-ban egyesített Sopron vármegyei és városi múzeum 1897-től az új városháza II. emeletén működött. Az ekkor megnyílt állandó kiállításon a Habsburg képmások nem

¹⁴² A portrékkal együtt a tanácsterem fehér mázas cserépkályhája, egy fából faragott Justitia-szobor, a közgyűlési terem álló órája és az egykor a terem ajtaja fölött függő város címer is a múzeumba került. Ld.: Kincseink: Tárgyak Sopron 725 éves történetéből. Szerk. *Askercz Éva, Tóth Imre*. Sopron, 2002, Nr. 22., 34. A közgyűlési terem 1782-ben készült ajtaja az új városháza épületében a levéltár bejárataként szolgál. Az ajtó réz kilincspajzsán a kétféjű sas alakja látható, mellén a város címerével. A városháza rövid ismertetését ld.: *Paur Iván*: Die Städtewarzeichen und das Rathaus in Ödenburg. Oedenburger Zeitung, 1881. jan. 16.

¹⁴³ Lackner Kristóf 1602-ben Prágában festett mellképéről (ltsz. 54.767) ld.: Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Szerk. *Mikó Árpád*. Budapest, 2008, Nr. X-4.; Gensel János Ádám (1677–1720) neves soproni orvos portréja (ltsz. 54.765) a soproni patikamúzeum kiállításán látható. Ugyancsak a városházi hivatalnokportrék sorába tartozik Kamper János Jakab városi tanácsos 1775-ben készült portréja (ltsz. 54.765) Ld.: „Stephan Dorffmaister pinxit”. Dorffmaister István emlékkiállítása. Szerk. *Kostyál László, Zsámbéky Mónika*, Zalaegerszeg, 1997, 253.

kaptak helyet.¹⁴⁴ A Soproni Múzeum 1913-tól az egykori Lenck-villában működött, ahol az állandó helytörténeti kiállítás részeként a Habsburg portrék is helyet kaptak az átriumban.¹⁴⁵ A portrék 1950-ben Csatkai Endre múzeumigazgató kezdeményezésére raktárba kerültek,¹⁴⁶ s az azóta eltelt évtizedek során feledésbe merültek. Egyedül Mária Terézia egész alakos portréja képez ez alól kivételt, amely 1893-ban nem került be a múzeum gyűjteményébe, hanem az új városháza tanácsstermében kapott helyet.¹⁴⁷ A királynő portréja feltehetően 1960-ban került Fertődre, miután a kastély középső traktusának első emeletén befejeződtek a helyreállítási munkák és az épület megnyitott a látogatók előtt.¹⁴⁸ A portét a díszteremtől balra elhelyezkedő ún. királynői lakosztály egyik helyiségében helyezték el. Ez a lakosztály szolgált Mária Terézia szállásaként 1773. szeptemberi eszterházai látogatása során.¹⁴⁹ Miután a terem sor berendezése 1945-ben elpusztult, a soproni portré a királynő eszterházai látogatásának emlékét volt hivatva megidézni a kastély kiállításában. A kép egyúttal egy 1945-ben elveszett, korábban az ún. gobelin-

¹⁴⁴ A régi városházi portrék közül a kiállításon csak néhány polgármester-portré – pl. Lackner Kristófé és Ernst Keresztélyé – kapott helyet az ún. soproni polgári szobában. Ld.: *Kugler Alajos: Vezető Sopronvármegye és Sopron sz. kir. város egyesített múzeumában*. Sopron, 1903, 44.

¹⁴⁵ Ld. Sopron sz. kir. város Múzeumának leltára, 1934 (Soproni Múzeum, Adattár), Régiségtár, 235.

¹⁴⁶ Csatkai 1950. április 19-én a Múzeumok és Múzeumok Országos Központjának írott levelében számolt be az előcsarnok átrendezéséről: *Tisztelt Központ! A múzeumnak a lépcsőház és az ún. átrium (üvegterem) között egy keskeny folyosója van, amelyben eddig a régi városháza díszterméből való négy hatalmas barokk kép függött, amelyek I. Lipótot, I. Józsefet, III. Károlyt és Fraknó várát [ti. ábrázolják], valamint két nagy metszetet, Mária Terézia és Ferenc német császár arcképével. A folyosó meglehetősen homályos így ezekre a képekre általában kevés ügyet vetett a közönség, a benyomás összessége jó volt. A Tanácsköztársaság c. kiállításunk, mely az üvegteremben volt, megkívánta, hogy annak előterébe is megfelelő képek kerüljenek, így a városházáról elhoztuk a nagyméretű Kossuth és Petőfi képet, míg a többi falrészt vörös drapériával vontuk be. (...) Nem szándékozom a királyképeket visszahelyezni, még ha eddig senki nem is kifogásolta... Sopron 1950.IV.19 – Csatkai Endre dr. igazgató (Soproni Múzeum iktatott iratai, 135/1950 – köszönöm Kelemen Istvánnak, hogy felhívta a figyelmem az iratra.)*

¹⁴⁷ Az *Oedenburger Zeitung* 1912. április 17-i számának tudósítása szerint a soproni látogatása során a községi polgármester figyelmét felkellette a városháza dísztermében a „pompás Mária Terézia-portré”. A festmény még 1956-ban is a városháza épületében volt, s később innen kerülhetett Fertődre. Vö.: *Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei*. Budapest 1956, 198. Mária Terézia portréjának nincs nyoma a Soproni Múzeum régi leltárkönyvében.

¹⁴⁸ *Kubinszky Mihály – Varga István: A fertői kastély helyreállítása, 1957–1960. Műemlékvédelem*, 5. (1961) 149–162:152.

¹⁴⁹ A portré említ: *Népszabadság*, 1975. június 20. p. 1.; 1982. szeptember 4. p. 13. Az előbbi írás szerint a portré egy szövettapétával burkolt helyiségben kapott helyet, ami az ún. Mária Terézia-szoba előszobájával (84. sz.) azonosítható. A kép feltehetően a fertői kastély helyreállítását irányító Bak Jolán (1927–2010) kezdeményezésére 1960 körül került a kastélyba, erre vonatkozó iratok azonban nem ismertek. A festmény régi fertői nyilvántartó kartonján a „kölcsön” megjegyzés szerepel 1974. augusztus 30-i dátummal, minden további információ nélkül. (Köszönöm Varga Kálmán és Tóth Áron felvilágosítását.) Nem maradt fenn portré Eszterházán a kastély építetőjéről, Esterházy „Fényes” Miklósról sem. Egész alakos képmása, amely a magyar nemesi testőrgárda főkapitányaként ábrázolja, 2000 körül a győri Xantus János Múzeum letétjeként került a kastély kiállításába. Ld.: *Vadászi Erzsébet: Magyar Versália*. Budapest, 2007, 18.

teremben függő, szintén magyar koronázási díszruhás Mária Terézi-portrét is pótolta.¹⁵⁰ A festmény soproni eredete azonban később feledésbe merült, az eszterházai publikációk legalábbis nem említik a kép provenienciáját.¹⁵¹

III.3. A Habsburg dinasztia szakrális reprezentációja Sopronban

A Habsburg uralkodók egyházi vonatkozású reprezentációja a dinasztia konfessziójából és a *Pietas Austriaca* dinasztikus hagyományából eredően nagyrészt a római katolikus hit-élethez, Szűz Mária, a szentek és az oltáriszentség kultuszához kapcsolódott, épp ezért a témát érintő kutatások a Habsburg-ház szakrális reprezentációjáról szoktak beszélni.¹⁵² A dinasztia szakrális reprezentációja Sopronban részben az uralkodók soproni tartózkodásaival, az országgyűlésekkel és koronázásokkal függ össze, s főként rituális cselekményekben, például szentmisén vagy körmeneten való részvételben nyilvánult meg, olykor pedig tárgyakban, különféle ajándékokban jutott kifejezésre. Az ide tartozó jelenségeknek tehát rendszerint maguk az uralkodók az alanyai és aktív szereplői, például donátorként vagy egyházi ünnepségek résztvevőjeként, más esetekben ugyanakkor csupán passzív „tárgyai”, mint például az uralkodót dicsőítő prédikációk esetében.

¹⁵⁰ A kastély 1936. évi ingóságeltára a díszterem előterétől jobbra elhelyezkedő gobelin-terem (30. sz.) berendezési tárgyai között említi egy egész alakos Mária Terézia-portrét (Iparművészeti Múzeum, Adattár, KLT 152, p. 103.: „1641: Meytens: Mária Terézia díszruhában koronával és joggal, olaj, 268×144 cm). A portré felismerhető Vidovszky Béla 1941-ben készült enteriőrfestményén is (*Vadászi* i.m. 30. kép) Az 1832. évi ingóságeltár szerint ugyanez a portré még az ún. királynői lakosztályban, a Mária Terézia-szoba melletti (86. sz.) kandallószobában függött. Ld. MNL OL, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, P 112, fasc. 2196: „Nr. 14.: Ein Portrait, die Kayserin Marie Theresie in einer gantz vergoldeten Rahme, von Bildhauer Arbeit”. (Ld. még: *Dávid Ferenc*: Eszterháza belső terei. *Ars Hungarica* 28. (2000) 73–95., 19. jegyzet – tévesen az 1856. évi inventáriumra hivatkozva.) Minden bizonnyal ennek a festménynek a színes reprodukcióját közli: *Marczali Henrik*: Magyarország története, III. Károlytól a bécsi kongresszusig (1711–1815) (*Szilágyi Sándor*: A magyar nemzet története, 8.). Budapest 1898, címlapelőzék. Ugyanennek a festménynek a másolata szerepelt a millenniumi kiállításon az egyik eszterházai enteriőr-rekonstrukcióban. Ld.: 1896-iki ezredéves országos kiállítás: a történelmi főcsoport hivatalos katalógusa 2. füzet. Budapest 1896, 362. (tévesen Meytens műveként); fotóját ld. *Vadászi* i.m. 164. Egy 1915 körüli fényképfelvétel szerint a portré másolata a millenniumi kiállítás után a Mezőgazdasági Múzeum főigazgatói irodájában került elhelyezésre, majd 1945-ben súlyosan megsérült (270×145 cm, ltsz. 86.9.). A fotó a múzeum igazgatója, Radisics György számára összeállított fényképalbumban maradt fenn. Ld.: *Vörös Éva*: Az Archiv Fotók Gyűjteménye, in: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2005–2007, 163. (Köszönöm Vörös Évának és Matits Ferencnek a festményre vonatkozó adatokat.) Az eszterházai kastély földszinti képtárában Mária Terézia egy másik, kék ruhás portréját említi Rotenstein 1783. évi leírása. Ld.: *Reisen durch einen Theil des Königreichs Ungarn im Jahr 1763 und folgenden Jahren*. In: Johann Bernoulli's Sammlung kurzer Reisebeschreibungen. Bd. 9. Berlin, 1783, 267.

¹⁵¹ *Vadászi* i.m. 23. (tévesen „B Ilye Glunck” műveként); *Varga Kálmán*: Esterházy Fényes Miklós és tündérvilága. Budapest 2009, 11.

¹⁵² *Pollerof, Friedrich*: Christianae Religionis Propugnatores. Zur sakralen Repräsentation der Habsburger im späten 16. und frühen 17. Jahrhundert. In: *Luther und die Fürsten. Luther und die Fürsten: Selbstdarstellung und Selbstverständnis des Herrschers im Zeitalter der Reformation*. Hrsg. Dirk Syndram. Dresden, 2015, 309–320.

A Habsburgok szakrális reprezentációjának soproni emlékei összefüggésben állnak a város, illetve a magisztrátus felekezeti viszonyainak 17–18. századi átalakulásával. Ennek során az udvar és a klérus rekatolizációs törekvéseinek hatására jelentősen megváltozott az evangélikusok és a katolikusok számaránya. Míg a 17. század elején a 8000 főre becsült lakosságból még csak 1000 fő, azaz alig 12 % volt katolikus, 1678-ban már mintegy 35 % volt az arányuk, az 1780-as évekre pedig ez megközelítette, majd a 19. század elejétől állandóan meghaladta a 60 %-ot.¹⁵³ Az 1670-es évektől kezdődően – más szabad királyi városokhoz hasonlóan – a soproni városvezetésben is egyre nagyobb teret és befolyást nyertek a katolikus tisztviselők.¹⁵⁴ A katolikus felekezet soproni térnyerésének mérőkövet jelzi a jezsuita,¹⁵⁵ a domonkos és az orsolyita rend meglepedése a városban (1636, 1674, 1747), valamint az evangélikusok templomainak elvétele (1672). A folyamat egyik látványos megnyilvánulása volt 1701-ben a Szentháromság-oszlop felállítása is a Fő téren,¹⁵⁶ amelynek talapzatán a Szeplőtelen Szűz és a szentek alakjai nemcsak azok dicsőségét hirdetik, hanem a katolicizmus mindinkább domináns szerepét is a városban. A Szentháromság-oszlop megépítését Kollonich Lipót győri püspök kezdeményezésére 1695. április 11-én engedélyezte a magisztrátus, azzal a feltétellel, hogy az semmilyen költséggel nem jár a város számára, s kikötötte, hogy a szobrok csak a tanács előzetes jóváhagyásával kerülhetnek a város főterére.¹⁵⁷ A jóváhagyás kieszközlésében bizonyára fontos szerepet játszott, hogy a tanácsülésen Kollonich személyesen is megjelent a tanácsülésen, valamint az a körülmény, hogy az ekkori polgármester, Johann Wilhelm Beck katolikus vallású volt, s később a Katolikus Konvent megalakulásában is fontos szerepet játszott.¹⁵⁸ Az 1670-es évektől részben a bécsi udvar központosított várospolitikája, részben pedig a katolikus felekezet térnyerése következtében a Habsburg dinasztia szakrális reprezentációja is megerősödött Sopronban.

¹⁵³ *Thirring Gusztáv*: Sopron népességének fejlődése és összetétele. Statisztikai Szemle, 5. (1931) 407–453:423.

¹⁵⁴ *H. Németh István*: Az állam szolgálói vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. Soproni Szemle 61. (2007), 125–141.

¹⁵⁵ *Kádár Zsófia*: Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században. A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok. Budapest, 2020

¹⁵⁶ *Veress Ferenc*: A soproni Szentháromság-émlék és mecénásai: Thököly Katalin és Kollonich Lipót. Soproni Szemle 71. (2018), 252–278.

¹⁵⁷ A tanácsülési jegyzőkönyv szövegét idézi: *Csatkai*: Sopron és környéke műemlékei, 160.

¹⁵⁸ Kollonich nyomásgyakorlására azért is szükség lehetett, mert Kassa katolikus városbírája, Fodor János 1673-ban nem tudta keresztül vinni a protestáns többségű városban a Szeplőtelen Szűz szobrának felállítására vonatkozó tervét, így erre csak 50 évvel később, 1723-ban került sor. Ld. *H. Németh István*: Kolosszus a hívek felett. A kassai Immaculata-szobor fogadtatása. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/kolosszus_a_hivek_felett_a_kassai_immaculata_szobor_fogadtatasa (utolsó letöltés: 2020.07.24.)

I. Római katolikus vonatkozású emlékek

II. Ferdinánd 1622. május 24-én érkezett meg Sopronba, s az ünnepélyes bevonulást követően a ferences templomban részt vett a szerencsés megérkezéséért tartott hálaadáson, amelynek során *Te Deumot* énekelték.¹⁵⁹ A császári *adventus* ceremóniájának állandó eleme volt a *Te Deum*, az Istent magasztaló hálaadó ének. Bécsben rendszerint a Stephansdombban, Prágában pedig a Szent Vitus székesegyházban tartották a *Te Deummal* kezdődő ünnepélyes misét az uralkodó megérkezésekor. Pozsonyban ugyanakkor mindig a várkáporna korlátozott nyilvánosságú terében került sor erre, s nem a Szent Márton-templomban.¹⁶⁰ Az a tény, hogy Sopronban a ferences templomban tartották a *Te Deumot*, alapvetően a rezidencia és az uralkodói magánkáporna hiányával magyarázható, de II. Ferdinánd részéről a ceremónia egyúttal talán a bethleni idők után királyhűségre tért város újbóli birtokba vételének gesztusaként is értelmezhető. Ezt az üzenetet erősíthette, hogy két nappal később, május 26-án, az országgyűlés megnyitásának másnapján az uralkodó részt vett a városban tartott úrnapi körmeneten is, amit az evangélikus polgárok álmétkodva szemléletek, mivel korábban még nem láttak ilyet.¹⁶¹ A menet élén Pázmány Péter esztergomi érsek haladt kezében az Oltáriszentséggel, II. Ferdinánd, a királyné és kíséretük fedetlen fővel, kezükben gyertyával haladtak körbe a belvárosban, s a szabadterén felállított négy oltárnál elvégezték az Úrfelmutatást.¹⁶² 1625-ben az országgyűlésre ismét Sopronba érkező II. Ferdinánd bevonulása után újfent a ferences templomban tartották a *Te Deumot*,¹⁶³ amint 1681. május 22-én, I. Lipót bevonulását követően is.¹⁶⁴ Az uralkodó részt vett az országgyűlés megnyitása alkalmából 1622. május 27-én és 1625. október 19-én a ferences templomban tartott misén is, melynek során a Szentlelket segítségül hívó, *Veni Sancte spiritus* kezdetű antifónát énekelték.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Molnár i.m. 193.

¹⁶⁰ Ld. pl. III. Ferdinánd és I. Lipót főherceg 1655. március 2-i, illetve I. Lipót és I. József főherceg 1687. október 29-i pozsonyi bevonulásának leírását: ZP 1, p. 479; ZP 4, p. 237. A gyakorlat a 18. században sem változott, az uralkodó pozsonyi bevonulása után a várkápolnában tartották a *Te Deumot*, mint például 1712. május 19-én (ld. ZP 7, p. 125.) vagy 1741. június 20-án (ZP 18. p. 177.) Mindez talán Pozsony topográfiai, illetve 17. századi felekezeti viszonyaival áll összefüggésben.

¹⁶¹ Molnár i.m. 194. A kenyérből és borból álló úrvacsorát az evangélikus egyház is szentségként tartja számon és hangsúlyozza annak kegyelemkövetítő szerepét, de tagadja az átlényegülés tanát. Az oltáriszentségnek a római katolikus vallásgyakorlatban kialakult kultikus tisztelete idegen az evangélikus hitvallástól, ezért is figyelték álmétkodva az evangélikus soproni polgárok az úrnapi körmenetet. Itt jegyezzük meg, hogy Gensel Mihály soproni lelkész 1628-ban úrnapiján tartott prédikációjában kigúnyolta a katolikusok eucharisztia-tiszteletét. Káldy Mihály városplébános ezért bepanaszolta őt a városi tanácsnál, amely végül eltávolította a lelkészt. Ld. Payr i.m. (10. jegyz.) 305.

¹⁶² Acta dietae Soproniensis 1622. OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 370, 14–15.

¹⁶³ Hiller István: „Sopronból azt írhatom Méltóságodnak...” Külföldi diplomaták az 1625. évi soproni országgyűlésen. In: Házi Jenő emlékkönyv. Szerk. Dominkovits Péter, Turbulý Éva. Sopron 1993, 255–266, itt: 259.

¹⁶⁴ Bécs, ÖStA, HHStA, OMeA, Zeremonialprotokolle, Bd. 3. [a továbbiakban: ZP 3], p. 320v

¹⁶⁵ Bárdos i.m. (45. jegyz.) 321–322.

1622-ben alig kéthónapnyi soproni tartózkodása alatt II. Ferdinánd ötször is ellátogatott a bánfalvai pálos kolostor templomába,¹⁶⁶ ahol 1483 óta a csestochowai Fekete Madonna kegykép másolatát tisztelték.¹⁶⁷ Az 1681. évi országgyűlés során, június 4-én és szeptember 8-án I. Lipót is felkereste a bánfalvai kolostort.¹⁶⁸ Másnap részt vett a Sopron belvárosában tartott úrnapi körmeneten is, majd pedig az azt követő vasárnapi, „kis úrnapi” processzió is.¹⁶⁹ A jezsuita rendház krónikájának beszámolója szerint az uralkodó egyik kezében gyertyával, a másikban rózsafüzérrel vonult az úrnapi körmenetben. A szabadtéren felállított oltároknál az Oltáriszentséggel áldást adtak a négy égtáj felé, amelyet a császár letérdelve, lehajtott fővel, imára kulcsolt kézzel fogadott. A krónika hangsúlyozza, hogy a császár devóciója a körülötte lévőekben mély áhitatot váltott ki, különösen a tetők-ről és az ablakból letekintő más vallásúakban.¹⁷⁰

Az uralkodó részvétele a körmenetben a város rekatolizációjára irányuló törekvések demonstratív megnyilvánulásaként értelmezhető, miként az is, hogy Lipót május 25-én az evangélikusoktól 1674-ben elvett Szent Mihály-templomban vett részt a Pünkösd vasárnapi misén, amelyet Széchényi György kalocsai érsek, egyben győri püspök celebrált.¹⁷¹ Csányi János krónikája szerint a szentmisén a császári prédikátor szónokolt, s beszéde később nyomtatásban is megjelent.¹⁷²

A Habsburg uralkodók Sopronhoz kötődő szakrális reprezentációjának legjelentősebb eleme a három soproni koronázási ceremónia volt. A kora újkori magyar királykoronázások többségéhez hasonlóan ezek is főbb egyházi ünnepekre estek, így a koronázás időpontjában – amelynek kijelölése a főudvarmesteri hivatal határákörébe tartozott – az uralkodói hatalom szakrális legitimációjának szándéka jutott kifejezésre.¹⁷³

¹⁶⁶ Payr György i.m. 17. II. Ferdinánd 1622. május 24-től augusztus 9-ig tartózkodott a városban. Ld. Molnár i.m. 162.

¹⁶⁷ A bánfalvai pálosokat már I. Ferdinánd is támogatta, amikor 1560-ban a monostor három soproni házának visszaszolgáltatására utasította a várost, valamint 3000 ft-ot biztosított a kolostor templomának újjáépítésére. Ld. Documenta Artis Paulinorum: A magyar rendtartomány kolostorai, 3. füzet. Összeáll. Gyéressy Béla Ágoston. Budapest, 1978, 227., 274. 1637-ben és 1656-ban III. Ferdinánd is fellépett a bánfalvai pálosok javainak védelme érdekében. Ld. uo. 233., 266.

¹⁶⁸ Paur Iván: Csányi János magyar krónikája. In: Magyar Történelmi Tár, 5. kötet, Pest, 1858, 52., 55.

¹⁶⁹ Uo. 52.

¹⁷⁰ Historia Collegii Soproniensis, tom. I. Bécs, ÖNB, Cod. 14002, 330.; Bárdos i.m. (45. jegyz.) 326.

¹⁷¹ Uo.; ZP 3, 324.

¹⁷² Paur i.m. 52. A prédikátor a Hofburgkapelle német hitszónokával, a jezsuita Christoph Trautt-tal (1623–1689) azonosítható. (Köszönöm az adatot Franz Eyblnek.) Az ünnepi beszéd *Spiritus pacis congregatis Hungariae proceribus & statibus ... annunciatu*s címmel 1681-ben nagyszombatban jelent meg.

¹⁷³ Így például II. Miksát 1563. szeptember 8-án, szerdán, Kisboldogasszony ünnepén, II. Mátyást 1608. november 19-én, szintén szerdán, Árpád-házi Szent Erzsébet ünnepén koronázták meg. I. Lipót koronázása (1655. június 27., vasárnap) Szent László király ünnepnapjára, IV. Ferdinándé (1647. június 16.) és III. Károlyé (1712. május 22.) pedig Szentháromság vasárnapjára esett. A cseh királykoronázások is többnyire főbb egyházi ünnepekre estek: II. Mátyásé (1611. május 23.) pünkösd hétfőre, II. Ferdinándé (1617. június 29., csütörtök) Szent Péter és Pál apostolok ünnepére, Gonzaga Eleonóráé (1627. november 21., vasárnap) Mária bemutatása ünnepére, IV. Ferdinándé (1646. augusztus 5., vasárnap) Havas Boldogasszony ünnepére, Erzsébet császárné koronázása (1723. szeptember 8., szerda) pedig Kisboldogasszony ünnepére esett.

Gonzaga Eleonóra Anna királyné koronázására 1622. július 26-án, Szent Anna napján került sor.¹⁷⁴ III. Ferdinánd királyt 1625. december 8-án, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén koronázták királlyá, míg Pfalz-Neuburgi Eleonóra királyné koronázására 1681. december 9-én, kedden ugyanezen ünnep másnapján került sor.¹⁷⁵ A három koronázás közül kettő keddre, egy pedig hétfőre esett, s ezzel szembement az egyetemes egyházi előírásokat tartalmazó főpapi szertartáskönyv, a *Pontificale Romanum* rendelkezésével, amely szerint a koronázást vasárnap kellett volna tartani. A normától való eltérés Gonzaga Eleonóra Anna esetében minden bizonnyal Szent Anna tiszteletével állt összefüggésben, két szempontból is: koronázásának napja nemcsak névpatrónusának ünnepére esett, hanem az történetesen épp keddi nap volt, amit hagyományosan Szent Anna tiszteletére szentelt napként tartottak számon.¹⁷⁶ III. Ferdinánd koronázásának időzítését pedig bizonyára a katolikus hitvédelem szándéka is motiválta, hiszen az *Immaculata conceptio* dogmáját a protestáns teológia nem fogadja el.

A koronázások után az uralkodó két ízben is megajándékozta a ferences templomot: 1625-ben III. Ferdinánd egy kék alapon arannyal hímzett, dedikációs felirattal ellátott tabernákulum-függönyt ajándékozott a templomnak az oltáriszentség iránti tiszteletének jeléül,¹⁷⁷ Pfalz-Neuburgi Eleonóra pedig 1681-ben egy papi ornátust adományozott (*schöne priesterliche Kleydungen*), amelyet feltehetően koronázási díszruhájából alakítottatott át.¹⁷⁸

A koronázások időpontjáról ld: *Hende* i.m. 122.; *Forgó András*: A királykoronázás időpontjának kitűzése: a kora újkori rendi politika kultúrtörténeti megközelítésben. Turul 90. (2017), 8–11.

A koronázásokhoz hasonlóan a szakrális legitimáció szándéka nyilvánult meg a szabad királyi városok tisztújításának időzítésében is, amelyre a késő középkor óta többnyire április 24-én, Szent György napján, vagy más egyházi ünnepnapon került sor. A tisztújítások legitimitását növelte az is, hogy azok rendszerint misével vagy istentisztelettel, illetve áldozással kezdődtek, a választók döntését pedig isteni sugallatként értelmezték, s a tisztújítás végén a *Te Deumot* énekelték. Ld.: *H. Németh István*: Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Arrabona - Múzeumi közlemények, 45/2. (2007), 57–95:59.; *Bárdos* i.m. (45. jegyz.) 336.

¹⁷⁴ Feltehetően magyar királynővé koronázása alkalmából készült Wolfgang Kilián egész alakos, 1622-re datált portrémetszete, amely koronázási díszruhában ábrázolja a császárnét. (Bécs, ÖNB PORT_00053763). Ld.: *Renata Kassal-Mikula*: Steinerne Zeugen: Relikte aus dem alten Wien. Wien 2008, 175. A metszet párdarabja német-római császári ornátusban ábrázolja II. Ferdinándot (uo. PORT_00046424), összhangban azzal, hogy II. Ferdinánd a soproni koronázáson – legmagasabb rangjának megfelelően – császári ornátust viselt. Ld.: Sebastiano Forteguerra: Raggvaglio della felitissima coronatione della Augustissima Imperatrice Eleonora in Regina d’Ungheria... Vienna 1622 (OSZK, App H 802) A4

¹⁷⁵ 1687-ben ugyancsak december 9-én, kedden került sor Pozsonyban I. József megkoronázására.

¹⁷⁶ *Szelestei N. László*: Szent Anna kultuszának nyomtatott emlékei a kora újkori Magyarországon. In: Szent Anna tisztelete Magyarországon a barokk korban. Budapest 2015, 7.

¹⁷⁷ A tárgyat a templom 1787. január 2-án felvett felosztási leltára említi. MNL OL, Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster (C 103), Sopron, ferences templom, p. 74.: Nr. 103. „1 Blau Atlases Tabernakl Velum mit goldenen gestickten Blumen am Ende worauf gesticket: *Ferdinandus III. Archidux Aust. cum hic Sopronii in Regem Ungar. coronatur pro Venerabilis Sacramenti Tabernaculo obtulit 16625 die 8a Xbris*“

¹⁷⁸ *Franz Wagner*: Leben und Tugenden Eleonorae Magdalенаe Theresiae Römischen Käyserin. Wien, 1721, 43.

1690. február 12-én, I. József német-római királlyá koronázása alkalmából Sopron valamennyi templomában *Te Deumot* tartottak.¹⁷⁹

A 18. századi Sopronból kevesebb emlékét ismerjük a Habsburg uralkodók szakrális reprezentációjának; ezek nagy része a jezsuitákhoz, illetve a Szent György-templomhoz kötődik. Itt 1705-ben a császári jelvényekkel felékesített *castrum dolorist* állítottak az elhunyt I. Lipót tiszteletére.¹⁸⁰ 1761-ben Károly főherceg, majd 1765-ben Lotaringiai Ferenc császár halála alkalmából a vármegye állított *castrum dolorist*, amelyekre Sedlmayer András festett címereket.¹⁸¹ 1741-ben, Mária Terézia megkoronázása alkalmából Groll Adolf győri püspök *Te Deumot* rendelt el a templomokban.¹⁸²

Közvetve ide kapcsolódik a Szent Mihály-templom egykori főoltárképe (Bartolomeo Altomonte, 1739), amelynek témája: Szűz Mária, mint Patrona Hungariae harcba küldi Szent Mihály arkangyalt a törökök ellen.¹⁸³ A témaválasztás aktualitását az adta, hogy VI. Károly 1739-ben hadjáratot indított a Balkánon a törökök ellen, ez azonban sikertelen volt, s az 1717-ben visszafoglalt Nándorfehérvárt kénytelen volt átengedni az Oszmán Birodalomnak.

1773. szeptember 3-i soproni látogatása során Mária Terézia az ünnepélyes bevonulás után rögtön az orsolyiták templomába ment, ahol részt vett a Primes György városplébános által celebrált szentmisén.¹⁸⁴ A XIV. Kelemen pápa által két héttel korábban, augusztus 16-án feloszlattott jezsuita rend templomát nem kereste fel, ugyanakkor ellátogatott a Geiger Mátyás (ex)jezsuita igazgatása alatt álló nemesi konviktusba.¹⁸⁵

A jezsuita rend feloszlata után Zichy Ferenc győri püspök kezdeményezésére Mária Terézia 1779-ben társaskáptalant alapított a Szent György-templomban.¹⁸⁶ A káptalan vagyonának alapja az a százezer forint volt, mely a jezsuita rend húsz soproni házának elárverezéséből befolyt. Az öt stallumból álló káptalan első kanonokjait – Nagy Imrét, Wachtler Pált, Schulmann Kristófot és Barkó Józsefet – 1780. április 24-én, Szent György napján iktatta be a győri püspök a volt jezsuita (Szent György) templomban. A káptalan első prépostja Kelcz János (1741–1828) egykori jezsuita lett. Feltehetően az ő megbízásából készült az a fából faragott kétfejű sas, amely a Magyar Királyság címerét tartja a mellén, s felirata (**S**V**B** **M**A**R**I**A** **T**H**E**R**E**S**I**A **A**V**G**V**S**T**A** **C**A**P**I**T**V**L**I **F**V**N**D**A**T**R**I**C**E [1780])

¹⁷⁹ Paur Iván: Csányi János magyar krónikája. In: Magyar Történelmi Tár, 5. kötet, Pest, 1858, 143.

¹⁸⁰ Historia Collegii Soproniensis, tom. II. (Bécs, ÖNB, Cod. 14003) 85.

¹⁸¹ Uo. tom. III. (Bécs, ÖNB, Cod. 14004), 34., 68.; *Csatkai Endre*: Sedlmayer András soproni festő. Soproni Szemle 2. (1938), 100.

Károly főherceg számára Győr szabad királyi város közössége is állított *castrum dolorist*. Ld.: Székely Zoltán: Károly főherceg *castrum dolorisa* a győri székesegyházban 1761. *Arrabona*, 43. (2005), 203–226. 1762 áprilisában Sopron vármegye közgyűlése ugyancsak a Szent György-templomban állított *castrum dolorist* Esterházy Pál Antal főispán tiszteletére. Ld.: *Wienerisches Diarium* 1762, Nr. 33. (ápr. 24.)

¹⁸² *Csatkai Endre*: A koronázási emlékérmek körül. *Numizmatikai Közlöny*, 64–65. (1965–1966), 83.

¹⁸³ *Jávor Anna*: Bartolomeo Altomonte soproni főoltárképe. *Művészettörténeti Értesítő* 26. (1977) 288–291.

¹⁸⁴ *Wienerisches Diarium* 1773, Nr. 73. (szept. 11.), Anhang

¹⁸⁵ *Bárdos* i.m. (45. jegyz.) 340.

¹⁸⁶ *Bán* i.m. 425.

11. kép. Kétféjű sas a Magyar Királyság címerével és a soproni káptalan megalapítására emlékeztető felirattal a Szent György-templomból. 1780, Soproni Múzeum

a káptalan alapítójaként emlékeztetett a királynőre. Egy 1834. évi útleírás szerint a faragvány a templom főoltára fölött függött, majd később a Soproni Múzeum gyűjteményébe került, ahol ma is őrzik (11. kép).¹⁸⁷

Minden bizonnyal a káptalanalapítással összefüggésben, talán Kelcz János prépost révén került a Szent György-templom plébániájára a királynő gyászruhás portréja is (12. kép).¹⁸⁸

Ugyancsak Mária Terézia személyéhez kapcsolódik Hentschitt (Henschitt) József soproni jezsuita hitszónok két, a nyomtatásban is megjelent ünnepi beszédét. Az első-

¹⁸⁷ Ltsz. 54.382; magassága 72 cm; *Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról: levéltöredékek, útinaplók, 1487–1841. Sopron, 1938, 31. Ma is a Szent György-templomban található egy másik, szintén fából faragott, aranszínű császári koronát viselő fekete kétféjű sas, amely jelenleg az orgonakarzat mellvédjén látható, két oldalán egy-egy festett kartusban Mária és Jézus nevének monogramjával. A korábbi irodalom szerint ezt 1715 körül, „a kurucok felett aratott győzelem emlékére készítették a jezsuiták” (vö. *Horváth* i.m. 56.; *Kincses* i.m. 89.), a jezsuita rendház krónikájában azonban nem találtunk erről említést. Elképzelhető, hogy a császári jelvény eredetileg az I. Lipót vagy Lotaringiai Ferenc tiszteletére a Szent György-templomban emelt *castrum doloris* része volt.

¹⁸⁸ Köszönöm Nemes Andrásnak, hogy felhívta a figyelmem a portréra.

12. kép. Mária Terézia gyászruhás portréja, 1780. Sopron, Szent György Plébánia

ben, amely 1742. július 1-jén hangzott el, Mária Terézia győzelméért könyörgött a cseh trónért folytatott örökösödési háborúban, a másodikban pedig, amely 1743. július 7-én hangzott el a Szent Mihály-templomban, a királynő május 12-én tartott prágai koronázásáért mondott hálát.¹⁸⁹ 1781. január 17-én a domonkos templomban gyászmisét tartottak és *castrum doloris* emeltek Mária Terézia emlékére.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Dank- und Bitt-Rede, als wegen in Böhmen von Gott gesegneten Waffen M. Theresiae das feyerliche Te Deum von der Stadt Oedenburg den 1. Julij 1742 gehalten wurde. Ödenburg, Rennauer, 1742; Danck- und Ehren-Rede Gott dem Allerhöchsten vor die... siegreiche Krönung im Königreich Böheim... Ödenburg, Rennauer, 1743.

¹⁹⁰ Preßburger Zeitung, 24. Januar 1781

II. Evangélikus vonatkozású emlékek

Más szabad királyi városoktól eltérően Sopron esetében a Habsburg dinasztia szakrális reprezentációjának számos emléke kapcsolódik az evangélikus gyülekezethez is, épp ezért célszerű ezeket külön bemutatni.¹⁹¹ Figyelemre méltó, hogy ebben a folyamatban a 17. század utolsó harmadában megerősödő rekatolizáció (erőszakos ellenreformáció) sem okozott törést, sem pedig az, hogy ennek következtében a 18. század elejétől az evangélikusok kisebbségbe kerültek a katolikusokkal szemben.

A Szent Mihály- és a Szent György-templomban már a 17. században is több alkalommal tartottak ünnepi istentiszteletet és *Te Deumot*, így például IV. Ferdinánd és I. Lipót pozsonyi koronázásának napján, vagy 1654. május 25-én, annak örömeire, hogy az előző napon III. Ferdinánd és fia, IV. Ferdinánd szerencsésen visszatértek Bécsbe a regensburgi birodalmi gyűlésről, ahol a trónörökösöt német-római királlyá koronázták. 1658. július 31-én, I. Lipót frankfurti császárrá választása alkalmából ismét *Te Deumot* tartottak.¹⁹²

Az evangélikus gyülekezet I. Lipót iránti tiszteletadásának leglátványosabb emléke a császár 1660-ban festett félalakos képmása (114×78 cm), amely a Szent Mihály-templom sekrestyéjében újonnan létrehozott gyülekezeti könyvtár számára készült.¹⁹³ (13. kép) A festmény, amely a német-római császári koronázási ornátusban, vállán a koronázási palásttal, jobbáiban a gótikus jogarral, balján a császári koronával ábrázolja I. Lipótot,¹⁹⁴ egy három portréból álló együttes része, amelyek a császár mellett Zoana (Zuana) Péter Menyhért (1610 k.–1666) polgármestert és Lang Mátyás (1624–1682) lelkészt

¹⁹¹ Más szabad királyi városok evangélikus templomaiban kevés emléket ismerjük a Habsburg dinasztia reprezentációjának. Ezek egyike az 1717-ben épült késmárki evangélikus fatemplom, amelynek boltozatán az oltár fölött a kétféjű sas látható, mellén a magyar címerrel, alatta a *Sub umbra alarum tuarum* felirattal.

¹⁹² i.m. 323–325.; Petz János Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. Közreadja Dominkovitsné Szakács Anita. Sopron 2016, 159., 161.

¹⁹³ A gyülekezeti Bárdos könyvtár kezdetben a Szent Mihály-templom felső sekrestyéjében, majd 1674-től az Eggenberg-házban, 1708-tól pedig a Templom utcai lelkészlakban kialakított könyvtárteremben kapott helyet. Ld.: Grüll Tibor: A soproni evangélikus könyvtárak rövid története. Diakónia - Evangélikus Szemle, 1993, 59–66. A portrék 1825-ig – amikor a gyülekezeti könyvtár beolvadt a líceumi könyvtárba – a lelkészlak könyvtártermében voltak, később a gyülekezeti ház dísztermében kaptak helyet. Vö.: Müllner Mátyás: A soproni evangéliumi főtanoda története. Sopron, 1857, 58.; Müllner Mátyás: Adatok a soproni ev. lyceumi könyvtár történetéhez, Magyar Könyvszemle, 5. (1880), 2.

¹⁹⁴ I. Lipót portréja 1991-ben a soproni evangélikus templom padlásán került elő, igen rossz állapotban. Ld.: Grüll Tibor: A soproni evangélikus könyvtárak rövid története. Diakónia: Evangélikus Szemle, 15. (1993) 2. sz., 64. A festményt 2017-ben Tordainé Bucsi Ágnes restaurálta. A császár portréja 1945 után „kallódott el”. Ld. Friedrich Károly: „Celeberrimae collectiones Sopronienses”: A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményei. Soproni Szemle 44. (1990), 104.

1658. évi német-római császárrá koronázása után számos olyan portré készült I. Lipótról, amely a császári koronázási ornátusban ábrázolja őt. Ezek közül a Jan Thomas által 1658-ban festett háromnegyed alakos portré (Bécs, Bundesmobilienvverwaltung), valamint áll legközelebb a soproni festményhez. A császár hasonló beállítású képmása látható Jan Thomas „A világrészek hódolnak I. Lipót előtt” című festményén is. Ld.: Galavics Géza: Jan Thomas, az utolsó Rubens-tanítvány és magyar mecénásai, Művészettörténeti Értesítő, 54. (2005), 19–40., 3. kép

ábrázolják, valamivel kisebb méretben (89×113 cm). Előzőn az *INCHOABAT* szó olvasható, amely a polgármesternek a könyvtár megalapításában játszott szerepét hangsúlyozza, utóbbin pedig az *AMPLIFICABAT*, azt jelezve, hogy a lelkész továbbfejlesztette a könyvtárat.¹⁹⁵ Lipót portréján a *HOC IMPERANTE* felirat jelzi, hogy mindez az ő uralkodása alatt zajlott. Lipót portréjának hátoldalán a vakkeretbe illesztett fatáblán egy kronosztichonos (dedikációs) felirat is olvasható, amely a szabad királyi város kegyuraként dicsőíti az uralkodót: „I. Lipót császárnak, Magyarország királyának, a mi vigaszunknak” (*IMPERATORI LEOPOLDO REGI HVNGARIAE SOLATIO NOSTRO* [=1660] / *H.E.E.*¹⁹⁶ / 1660).

A festmény arról tanúskodik, hogy az 1660 körüli években meglehetősen békés volt a viszony az uralkodó és a soproni evangélikus gyülekezet között, amelynek fejlődését a gyülekezeti könyvtár létrehozása mellett a magyar gimnázium 1659. évi megalapítása is fémjelezte.¹⁹⁷ A „gyászévtized”, vagyis az 1670-es évek erőszakos rekatolizációs intézkedései ugyan törést hoztak ebben a viszonyban, úgy tűnik azonban, a gyülekezet 1681-re felülemelkedett sérelmein és igyekezett hűségéről biztosítani az országgyűlésre Sopronba látogató uralkodót. Ez év november 15-én, a császár névpatrónusa, Szent Lipót napján – amikor a ferences templomban Szelepcsényi György esztergomi érsek celebrált misét I. Lipót jelenlétében – Barth János Konrád soproni lelkész az evangélikus imaházban egy ünnepi beszéddel is köszöntötte az uralkodót. Tette ezt a lelkész annak ellenére, hogy korábban komoly sérelmeket kellett elszenvednie Lipót intézkedései nyomán: 1674 Szent Mihály napján (szeptember 29.) királyi parancsra el kellett hagynia a várost, s fél évig Kismartonban élt száműzetésben. Csak 1675 húsvétján térhetett vissza Sopronba, de gyülekezete csak ez év karácsonyában vehette újra használatba az imaházat.¹⁹⁸ Barth Lipót-napi köszöntőjében azt hangsúlyozta, hogy az Úr mellett a kétféjű császári sas a város legfőbb oltalmazója, amelynek szárnyai alatt a polgárok menedékre lelnek.¹⁹⁹ Ez a metafora alighanem a legérzékletesebb megnyilvánulása az aulikus soproni várospolitikának. A gondolat, mely szerint a kétféjű Habsburg sas szárnyaival oltalmazza alattvalóit, már a 16. században is retorikai toposz volt, amint arról egy 1530-ban megjelent nyomtatvány

¹⁹⁵ *Krisch András – Tóthné Szlavkovszky Mariann: A soproni evangélikus gyülekezet évszázadai. Kiállítási katalógus. Sopron 2017, 60–61. Zuana Péter portréján balra lenn évszám: 1660. A portrékhoz, valamint azok feliratához a Bécsben és Pozsonyban működő Moritz Lang 1660-ban készült metszetei szolgáltak előképül. Zuana Péter portréjából a Soproni Múzeum (I. sz. 59.43.), Lang Mátýáséból a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka (I. sz. 1914/69) őriz egy-egy példányt. Ld. még: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Porträtsammlung, Nr. A24932 és A11947. Sobitsch Kristóf és Schubert János soproni lelkészek ugyancsak Moritz Lang által metszett portréit ld. uo. Nr. A20464 és Nr. A19673. Moritz Langról ld.: Katarína Závadová: Výtvarný profil Mauritz Langa. *Ars* [Bratislava] 6–8 (1972–1974), 5–34.*

¹⁹⁶ A rövidítés talán az evangélikus egyházra (*Ecclesia Evangelica*) utal.

¹⁹⁷ *Payr* i.m. (10. jegyz.) 396.

¹⁹⁸ *Payr* i.m. (10. jegyz.) 466.

¹⁹⁹ *Barth*: Kayslerliches Band i.m. 4.: ...der Guldne Adler, wie Ihn Ihro Kayserl. Mayt. in Dero Wappen und Sigillen führen, mit dem Glorwürdigsten LEOPOLDS-Namen, uns stetigs erinnert: wer es sey, nächst Gott, der uns bedecke mit seinen Fittigen, unter dessen Flügeln unsere Zuflucht sey.“

13. kép. Ismeretlen festő (Jan Thomas nyomán?): I. Lipót mint német-római császár, 1660. Sopron, Evangélikus Múzeum, ltsz. 324.

címlapja is tanúskodik.²⁰⁰ A Lackner által 1608-ban az Előkapura festtetett embléma az egyfejű sas alakjával jelenítette meg ugyanezt a gondolatot, ami 1613-ban a Hátsókapun, illetve 1615-ben a városháza homlokzatán már a kétfejű sas alakjával jelent meg.

Az evangélikus imaházban később is több alkalommal megemlékeztek a Habsburg uralkodókról. Így például 1686 szeptemberében Barth János Konrád lelkész ünnepi be-

²⁰⁰ *Hieronymus Gebwiller*: *Epitome regii ac vetustissimi ortus... omniumque Archiducum Austriae, ac Habsburgensium Comitum*. Hagenau, 1530. Itt a kétfejű sas alakját a *Sub umbra alarum tuarum* felirat, vagyis az 57. zsoltárból vett idézet (Szárnyad oltalmában [keresek védelmet]) is kiegészíti. A kétfejű sas alakja a zsoltáridézettel széles körben elterjedt a kora újkorban a Habsburg uralom jelképeként, így például a budai városháza zárterkélyének homlokzatán is helyet kapott az 1710-es években, mígnem 1867-ben levették. Ld.: *Vályi András*: *Magyar Országának leírása*. I. kötet, Buda, 1796, 331.; *Rupp Jakob*: *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*. Pest, 1868, 227.

szédet tartott Buda visszavívása alkalmából. A nyomtatásban is megjelentett prédikációban Lipót császárt az ószövetségi Dávid királyhoz hasonlította, azt hangsúlyozva, hogy Dávidhoz hasonlóan a császár is Isten akaratából győzedelmeskedett ellensége fölött, sőt, az Úr Lipótot tette meg „a törökök elleni szent fegyverévé”.²⁰¹ 1687. december 9-én az imaházban *Te Deumot* tartottak I. József pozsonyi koronázása alkalmából,²⁰² 1715-ben pedig gyász-istentisztelten emlékeztek meg I. Lipótról halálának 10. évfordulóján.²⁰³ 1717. augusztus 29-én az evangélikusok és a katolikusok is *Te Deummal* ünnepelték a császári sereg sikerét, Belgrád visszafoglalását.²⁰⁴ 1741-ben ismét mindkét felekezet templomában hálaünnepet ültek a trónörökös József főherceg megszületése alkalmából.²⁰⁵ 1743. július 7-én, ugyanazon a napon, amelyen Hentschitt József Mária Terézia cseh királynővé koronázásáért mondott hálát a Szent Mihály-templomban, Ertl (Örtel) János Gottfried azonos tárgyú beszédet tartott az evangélikus gyülekezetnek. Hentschitt prédikációjához hasonlóan Ertl is megjelent nyomtatásban.²⁰⁶ 1773. szeptember 5-én a katolikus és az evangélikus gyülekezet egyaránt *Te Deumot* tartott, hálaából az uralkodó két nappal korábbi soproni látogatásért.²⁰⁷ 1781. január 7-én Torkos József lelkész mondott gyászbeszédet Mária Terézia emlékére.²⁰⁸ Ezzel egy időben Ertl János Gottfried lelkész fia, Ertl János Károly ügyvéd és levéltáros egy költeményt jelentetett meg Mária Terézia halálára.²⁰⁹ Ugyanő 1795-ben végrendeletében három gyűrűt hagyott unokaöccsére, amelyeken Mária Terézia, II. József és Nagy Frigyes arcképei voltak láthatók.²¹⁰

Összegzés és kitekintés

A Habsburg reprezentáció kora újkori soproni emlékanyaga rendkívül gazdag és változatos, s jóval jelentősebb más magyarországi szabad királyi városokénál, köztük Pozsonyénál is. Ennek okai igen összetettek, s csak részben magyarázhatók Sopron geopolitikai hely-

²⁰¹ *Johann Conrad Barth*: Buda recepta, Labarum Anicianum: das wieder-eroberte Ofen zu einem unüberwindlichen Panier... Regensburg, 1686, 117.

²⁰² *Paur Iván*: Csányi János magyar krónikája. In: Magyar Történelmi Társ., 5. kötet, Pest 1858, 136.

²⁰³ *Dobner Sebestyén*: Die unvergleichliche Vortrefflichkeit... deß ... Ertz-Hauses von Oesterreich... h.n. é.n. [1726?], B2–D2.

²⁰⁴ *Bárdos* i.m. (45. jegyz.) 332.

²⁰⁵ *Bárdos* i.m. (45. jegyz.) 334.

²⁰⁶ *Joh. Gottfried Oertel*: Das freudige und im Herrn frolockende Hebron. Einer sambtl. evangelischen Gemeinde der königl. freyen-Stadt Oedenburg über die sowohl hoch-gewünschte als höchst-erfreuliche Wiederkunfft aus Böheim der ... Königin Maria Theresia ... in einer ... Danck-Predigt... vorgestellt. Regensburg, 1743.

²⁰⁷ *Bárdos* i.m. (45. jegyz.) 340.

²⁰⁸ Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája, 1778–1839. Jegyzetekkel ellátta: Csatkai Endre. Soproni Szemle 4. (1940), 142.

²⁰⁹ Treuer Unterthanen allerwehmütigst empfindlichste Blicke in die k. k. Gruft bey allerschmerzlichen Beysetzung Marien Theresiens... vorgestellt von Allerhöchst Deroselben allertreuest gewesten, allerbetrübeten Vasall und Unterthan... den 6. Christmonath 1780. Oedenburg. Wien, 1780.

²¹⁰ *Csatkai Endre*: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. Soproni Szemle 2. (1938), 137.

zetével és az uralkodó alkalmankénti személyes jelenlétével, hiszen ezek a körülmények Pozsony esetében is adottak voltak. Lényeges különbség azonban, hogy míg Sopronnak alapvető érdeke volt a borkereskedelemmel kapcsolatos privilégiumok kieszközölése az uralkodónál, addig Pozsony esetében nem állt fenn ilyen gazdasági alapú kompromisszumkényszer, s így az evangélikus városvezetés és a katolikus uralkodó közötti felekezeti ellentét is kiélezettebb volt. Ugyancsak fontos különbség, hogy míg Bethlen lényegében katonai erővel foglalta el Pozsonyt, miután 1619. október 14-én felégette a külvárost, addig Sopron ez év november 30-án önként állt át a fejedelem oldalára. Ebből eredően a bethleni idők után Sopronnak erőteljesebben kellett bizonygatnia császárhűségét, mint Pozsonynak. Mint láttuk, ebben főszerep jutott az 1621-ben újra polgármesterré választott Lackner Kristófnak, aki egyidejű császár- és hithűségével hosszú időn át példaként szolgált hivatali utódai számára.²¹¹ Nyomatott művei mellett különösen a városháza épülete őrizte Lackner emlékezetét a bölcs jelmondatok és emblémák általa koncipiált együttesével, amelyek egy része az uralkodó iránti hűségre figyelmeztetett. Lackner rendkívüli hatásáról tanúskodik az is, hogy Barth János Konrád lelkész 1670-ben a Szent György napi tisztújítás alkalmából mondott prédikációjában a városháza jelmondatai fölött elmelkedett, s követendő példaként állította Lacknert a magisztrátus elé.²¹²

Lackner 1602-ben, prágai követjárása során festett portréján – amely a régi városháza tanácsstermének falán függött – képi eszközökkel is kifejezésre jut az ábrázolt császár- és hithűsége: bal válla fölött egy konzolon feszület látható, jobbra a Habsburg sas, mellén az osztrák címerpajzzsal, míg a kép alján Sopron és Lackner saját nemesi címere kapott helyet (14. kép). Krisztus, az uralkodó, Sopron városa és saját nemessége tehát jelképesen is kijelölik Lackner helyét. Lackner 1611-ben, a festmény nyomán készült rézmetszetű önarcképén ugyanezek a jelvények jelennek meg, azzal a különbséggel, hogy a sas helyére egy korona került.²¹³

A tanácsülési jegyzőkönyvek bevezetőjében szintén gyakran idézik Lackner műveit és magyarázzák bölcs mondásait, mint például az 1680. évi protokollumban, ahol *Quaestiones Justinianae* (Frankfurt 1617) című művét idézik.²¹⁴ Lackner polgármesteri kinevezésének centenáriuma alkalmából, 1714-ben a soproni evangélikus líceumban emlékünnepséget is rendeztek tiszteletére. A Dobner Ferdinánd elnökletével zajlott ülésen a líceum rektora, Fridelius János és tanítványai beszédeinek tárgya Lackner humanista öröksége volt. Az utóbbi nyomtatásban is megjelent emlékbeszédek egyebek mellett a városkapuk és a városháza Lacknerhez kötődő, ám akkorra már elpusztult feliratait és emblémáit is értelmezték és magyarázták.²¹⁵

²¹¹ Lackner soproni emlékezetéről ld.: *Payr Sándor*: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról, Sopron szab. kir. város első nagy polgármesteréről, halálának háromszázados évfordulóján, (1571–1631). Sopron, 1932, 42–47.

²¹² *Barth*: Oedenburgisches Rath-Haus im.

²¹³ A korábbi kutatások a koronát Lackner nemesi rangjának jelképeként értelmezték. Ld. *Payr Sándor*: Emlékezés i.m. 48.; *Rózsa György*: Lackner Kristóf, a rézmetsző. II. Soproni Szemle 25. (1972) 312–322., Nr. 2.

²¹⁴ Póda i.m. (21. jegyz.) 142.

²¹⁵ Johann Fridelius: Domini Christophori Lackneri i.m. 48.

14. kép. Ismeretlen prágai festő: Lackner Kristóf soproni polgármester képmása. 1602. Soproni Múzeum

A Lacknert követő soproni polgármesterek közül többnek a pályáját ugyancsak a királyhűség és a lutheránus hithűség kettőssége határozta meg. Különösen igaz ez Dobner Ferdinándra, aki több művében is követendő példaként hivatkozik Lacknerre, mint „tiszteletreméltó elődjére”, s „az osztrák királyi és hercegi ház hűséges szolgájára”. Dobner császárhűségének jeleként 1720 körül készült miniatűr portréja nyakában azzal a két aranylánccal örökítette meg, amelyet a polgármester I. Lipóttól és I. Józseftől kapott szolgálataiért (15. kép).²¹⁶

Az uralkodóházat dicsőítő soproni emlékek tartalmi és műfaji gazdagságában tehát kulcsszerepet játszottak a város polgármesterei. Figyelemre méltó, hogy ebben a folyamatban a 17. század utolsó harmadában megerősödő rekatolizáció és az udvar központosított

²¹⁶ A portré feltehetően hosszú időn át a Dobner családon belül öröklődött. Erre enged következtetni, hogy Dobner Béla (1870–?) festő 1900 körül készült pasztellrajz másolatot készített róla, amely a Soproni Múzeumba került (ltsz. 54.300). Az eredeti portré jelenlegi őrzési helye nem ismert.

15. kép. Dobner Béla: Dobner Ferdinánd soproni polgármester miniatűr portréjának pasztellrajz másolata. 1900 körül. Soproni Múzeum

várospolitikája sem okozott komolyabb törést. Jól érzékelteti ezt, hogy mindössze hét évvel az után, hogy I. Lipót dekrétuma értelmében 1674. februárjában a soproni evangélikus gyülekezetnek át kellett adnia templomait a katolikusoknak, 1681. november 15-én, Szent Lipót napján az evangélikus imagázban tartott istentiszteleten Barth János Konrád soproni lelkész a császárt köszöntő prédikációt tartott (16. kép). Köszöntőjében Barth azt hangsúlyozta, hogy az Úr mellett a kétfejű császári sas a város legfőbb oltalmazója, amelynek szárnyai alatt a polgárok menedékre lelnek. A 17. század utolsó harmadában a királyi biztosok által a polgármesteri székbe segített katolikus tisztviselők is kezdeményező szerepet játszottak a soproni Habsburg reprezentációban: közülük kiemelkedik Kersnarics Mihály polgármester, akinek hivatali ideje alatt (1690-ben és 1699-ben) I. Lipótot és I. Józsefet dicsőítő feliratokat festettek a Tűztoronyra, valamint a kétfejű sas alakját, mellén a magyar és a városi címerrel. Ugyancsak az ő megrendelésére készülhetett 1692-ben I. Lipót és I. József egész alakos portréja a városháza tanácsterme számára.

Az 1670-es évektől más szabad királyi városokban is megfigyelhető a Habsburg reprezentáció megerősödése, összefüggésben azzal, hogy a kamarai biztosok nyomására katolikus tisztviselők jutottak hatalomra a városok vezetésében. Így például a pozsonyi

16. kép. Ismeretlen festő: Barth János Konrád soproni lelkész mint éremgyűjtő. 17. sz. vége. Sopron, Evangélikus Múzeum

városházi Habsburg portrégaléria első (ismert) darabja, I. Lipót egész alakos képmása egy katolikus tanácsnok, Pongrácz Ádám megrendelésére készült 1678-ban, abban az évben, amikor a pozsonyi magisztrátusban többségbe kerültek a katolikusok. A festmény keretének latin felirat szerint „a kép arra rendeltetett, hogy az alatta tanácskozókat tiszteletre intse az iránt, akinek a képmását ábrázolja”.²¹⁷ A 18. század első harmadában ugyanakkor újra evangélikus polgármesterek váltak a Habsburg reprezentáció „motorjaivá”: Sopronban Dobner Ferdinánd mellett Unger Mátyást kell megemlítenünk, akinek polgármestersége alatt, 1717-ben VI. Károly képmásával bővül a városházi Habsburg portrégaléria.

²¹⁷ Ld.: *Serfőző Szabolcs*: Habsburg reprezentáció a kora újkori magyarországi szabad királyi városok városházáiban. In: A városok jogi helyzete, országrendisége és hatalmi reprezentációja a közép- és kora újkorban. *Urbs Magyar Várostörténeti Évkönyv*, 15. (2020) (megjelenés alatt).

Pozsonyban 1728-ban, az országgyűlés évében ifj. Christoph Burgstaller, a város evangélikus alpolgármestere rendelte meg VI. Károly magyar koronázási díszruhás portréját.²¹⁸

A soproni városkapuk kora újkori kialakítása ugyancsak párhuzamba állítható néhány más magyarországi szabad királyi város hasonló emlékeivel. Így például az 1568-ban Pietro Ferrabosco tervei szerint épült, diadalívszerűen kialakított győri Bécsi kapu oromzatán is megjelent II. Miksa kétfejű sasos császári címere a magyar és a cseh királyi címer között.²¹⁹ A soproni Tűztoronyhoz hasonlóan a Pozsony várostornyaként szolgáló Mihály-kapun a 17. század közepén ugyancsak a város festett címere volt látható,²²⁰ valamint a politikai megosztottság veszélyeire figyelmeztető felirat: *Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur*.²²¹ A pozsonyi várba vezető úton 1674-ben emelt Lipót-kapun a kétfejű sas látható, mellén az egyesített magyar és cseh királyi címerrel. Az óváros nyugati kapuján, a Szent Márton-templom közelében állt Vödrici kapun – amelyen keresztül a Bécsből hajón érkező uralkodó a városba lépett – 1712-ben, VI. Károly koronázása alkalmából ugyancsak elhelyeztek egy az uralkodót életető kronosztichonos feliratot.²²²

Budán a vár északi oldalán lévő két bástyát (rondellát) 1690 körül az uralkodó és a trónörökösök névpatronusai után Szent Lipót- és Szent József-bástyának nevezték el, majd a 18. század elején a kettő között felépült bástya VI. Károly védőszentje után Szent Károly-bástya nevet kapta.²²³ Bél Máttyás leírása szerint a budai városkapukon, az 1723-ban emelt Fehérvári, valamint a Vízivárosi és a Bécsi kapun is helyet kaptak VI. Károlyt dicsőítő feliratok, valamint a kétfejű sas alakja, mellén a magyar címerrel.²²⁴

Miután a *Diploma Leopoldinum* kihirdetésével (1691) az Erdélyi Fejedelemség önálló tartományként betagozódott a Habsburg Birodalomba, az erdélyi városokban is meg-

²¹⁸ Jana Luková, Martina Vyskupová: Portréty príslušníkov habsburského a habsbursko-lotrinského rodu v zbierkach Galérie mesta Bratislavy. Bratislava, 2017, 35–36.

²¹⁹ Győr megye es város egyetemes leírása. Szerk. Fehér Ipoly. Győr, 1874, 416.

²²⁰ Pozsony városa 1547-ben Hans Thiergarten festőnek fizetett a „királyi” és a városi címer felfestéséért a Mihály-kapura, majd 1616-ban Hans Pleschennek, 1654-ben pedig Rudolf Arnoldnak a városi címer megújításáért. Ld. Petr Fidler: Beiträge zu einem Künstler- und Kunsthandwerkerlexikon des Donaugebietes. Exzerpta aus den Archiven in Preßburg und Tyrnau. I–IV. Teil. Ars [Bratislava], 1995.

²²¹ Pálffy Géza: „Minden önmagában meghasonlott ország elpusztul.” A pozsonyi Mihály-kapu különleges felirata és reprezentációs szerepe a kora újkorban. In: Urbs Magyar Várostörténeti Évkönyv, 15. (2020) (megjelenés alatt).

²²² Vö.: Matthias Bél: Notitia Hungariae... Tom. I. Viennae 1735, 634. Andreas Kern szobrász 1717-ben a városcímert készíti el a Vödrici kapura. Ld. Fidler i.m.

²²³ Simon Katalin: Magyar Várostörténeti Atlasz, V. Buda II. kötet (1686–1848). Budapest 2017, 73. József és Károly-bástya névvel illeti a két bástyát például Matthias Kayserfeld császári hadmérnök egyik 1693. évi levele. Ld. Bécs, ÖSTA FHKA, HFU, 1693.06.29, Kt. 814. fol. 821: Extract schreiben an einen hochlöbl. kay. Hofkriegsrats von dem herrn generalveldwachtmeister baron von Kayserfeld, de dato Ofen, 26. Mai 1693: Die Caroli und Josephi Basteyenm, wie auch die Tenaillon in dem Schloss, so nur halber weg, ermanglung der gelder, ausgebaut worden... (Köszönöm az adatot Oross Andrásnak) A budai vár 1696. évi telekkönyvi mutatójában a „St. Joseph Pastein” megnevezés szerepel. Ld.: Nagy Lajos: A budai Vár topográfiája a XVII. százaz végén. Tanulmányok Budapest Múltjából, 18. (1971), 111.

²²⁴ Matthias Bél: Notitia Hungariae. Tom. III., Viennae 1737, 442–443.

jelentek a Habsburg reprezentáció különféle műfajai.²²⁵ Bethlen Miklós erdélyi udvari kancellár *Sudores et cruces* című latin nyelvű önéletrajzi művében az 1695. év kapcsán ír arról a tervéről, hogy I. Lipót képmását elhelyezzék a gyulafehérvári palota audienciatermében, ám nem tudunk róla, hogy terve végül megvalósult-e.²²⁶ Fennmaradt ugyanakkor VI. Károly és Mária Terézia egész alakos portréja, amelyek a nagyszebeni polgármesterek megrendelésére készültek 1713-ban és 1742-ben a városháza tanácstermébe.²²⁷ A 18. századból több szász ispán, egyben szebeni királybíró beiktatási zászlója is fennmaradt, amelyek egyik oldalán saját címerük, másik oldalán a kétfejű sas látható, mellén Erdély címerével és a Habsburg uralkodó nevével.²²⁸ A nagyszebeni tanács által az erdélyi szász univerzitás vezetőjévé megválasztott szász ispánokat az uralkodó is megerősítette tisztségükben, s jóváhagyása és hatalma átruházása jeleként zászlót, valamint szablyát és buzogányt küldött számukra.²²⁹ A Habsburg-korszak első szász ispánja, Valentin Franck von Franckenstein 1692-ben egy aranyláncon függő kegyérmét is kapott I. Lipóttól, rajta az uralkodó portrémedalionjával.²³⁰ A gyulafehérvári óváros köré 1715–1738 között az erdélyi katonai parancsnokság által emelt csillag alakú erődítmény kapuin, az alsó és felső Károly-kapun gazdag szobrászati dekoráció kapott helyet, amely VI. Károly hadi sikereit hirdeti. Különösen a felső kapu jelenít meg összetett ikonográfiai programot, a kapu tetején VI. Károly lovas szobrával, a kapunyílás fölött a kétfejű birodalmi sas, mellén Erdély címerével. A katolikus Habsburg uralkodónak Erdélyben is elkötelezett hívei voltak a jezsuiták. Ennek látványos megnyilvánulása volt, hogy 1705-ben és 1711-ben a nagyszebeni, illetve kolozsvári jezsuita templomban *castrum doloris* emeltek az elhunyt I. Lipót és I. József tiszteletére.²³¹ Az erdélyi emlékek arról tanúskodnak, hogy Sopronhoz hasonlóan itt is az uralkodóportrék, a városkapuk és a jezsuita templomok voltak a Habsburg reprezentáció elsődleges hordozói, az udvarhoz hű állami tisztviselők pedig annak legfőbb mozgatói.

²²⁵ 1705-től kezdődően Erdélyben az új uralkodó trónra lépésekor a nemeseknek hódolati esküt kellett tenniük, amit aláírásukkal és pecsétjükkel jeleztek az ún. a *homgialis* eskükönyvben.

²²⁶ Bethlen Miklós levelei, 1699–1716. Kiad. *Jankovics József*. Budapest, 1987, 1205. Köszönöm Szirtes Zsófiának, hogy felhívta a figyelmem az adatra.

²²⁷ *Alexandru Sonoc – Andrei Popa*: Some Paintings from the Collection of the Brukenthal National Museum of Sibiu and their Relation with two Habsburg Coronation Medals. in: *Acta Musei Napocensis*, series Historica, 52/2 (2015), 107–135.

²²⁸ Andreas Teutsch zászlója, 1711 (Nagyszeben, Brukenthal Múzeum, M 5232); Simon Baußner zászlója, 1732 (uo. M 5226).

²²⁹ *Szirtes Zsófia*: Az erdélyi szászország érdekérvényesítése az átmeneti korszakban. PhD disszertáció, ELTE, 2015, 213.

²³⁰ Egy 1692-ben Franckenstein tiszteletére összeállított verseskötet egy rézmetszetet is közöl a lánccról. Ld.: *Szirtes Zsófia*: Andreas Gunesch: Fides Saxonum in Transylvania (1697). Történeti apológia az erdélyi Habsburg-uralom kezdetéből. *Levéltári Közlemények*, 82. (2011), 78–123., 5. kép.

²³¹ *Zsolt Kovács*: Emblematic programs within the jesuit funeral ceremonies in Transylvania. (Beginning of the 18th century). Brukenthal. *Acta Musei* 2. (2011) 323–334.